

Édes Anyanyelvünk

2015. OKTÓBER

XXXVII. ÉVF. 4. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Megjelent *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása
Keszler Borbála válaszol kérdéseinkre

Minya Károly:
Az év szavai nálunk
és más nemzeteknél

Balázs Géza:
Buli az élet. Tanítványaink

Büky László:
Egerek és felhők „valós időben”

Lengyel Klára:
Névszók, igék és mások...

Grétsy László:
Parkinson

Málnási Ferenc:
Reményik Sándor *Az ige* című verséről

Pomozsi Péter:
Szarvas Gábor emlékezete

Kemény Gábor:
Dragomán György *Máglya* című
regényéről

És: új szavak, események,
kiadványok, nyelvi játékok

Bartók 1907-ben erdélyi gyűjtőúton
(Kováts István, Gyergyószentmiklós)

É
A

Kedves Olvasóink!

2015. szeptember 3-án a Magyar Tudományos Akadémián mutatták be a helyesírási szabályzat 12. kiadását. A 3. oldalon megismerhetők Keszler Borbála, a kidolgozó bizottság elnöke, a 24. oldalon összefoglaljuk a legfontosabb változásokat.

Sikeres nagy anyanyelvi rendezvényeken vagyunk túl: anyanyelvi konferencia, nyelvésztábor, júniális, nyári táborok. És már közeledik a magyar nyelv napja, valamint Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulója. Minderről olvashatnak októberi számunkban.

2015-től az Édes Anyanyelvünk hírlapárusi terjesztése megszűnt. A lapot a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvpolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön megkapják a lap megjelenésének napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlaszámon. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvpolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség 2 hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárunk foglalkozik. Öneki kell küldeni a lapba szánt irásokat. Elérhetőségei: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Két szám között folyamatosan az ASZ honlapján találunk friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvpolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

A Mаныsz webboltja (<http://www.e-nyelv.hu/bolt/>) vállalta az ÉA terjesztését, és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

Az ASZ elnöksége és az ÉA szerkesztősége

Kováts István (Marosújvár, 1881. április 10. – Székelyudvarhely, 1942. augusztus 18.) erdélyi magyar fotóművész.

A négy polgári elvégzése után fényképész lett Nagyenyeden, majd 1906-tól Székelyudvarhelyen működött. Az első világháború idején besorozták, és kinevezték a gyalogezred fotósának. A galíciai, romániai és észak-olaszországi frontvonalakon dokumentálta a bakaélet minden formáját. Az 1920-as évektől kezdve bejárta a Székelyföldet, s falvakat, viseleteket, hagyományokat örökített meg. Országos fotókiállításokon az 1930-as években három aranyérmert szerzett, hagyatéka 40 000 fénykép-üveglemez és filmnegatív. Fotói többek között megtalálhatók Ortutay Gyula *A magyar népművészet* (Budapest, 1941) c. kötetében, a *Székelyföld írásban és képen* (Budapest, 1941) c. kötetben is. Az általa alapított fényképezőműterem ma is működik Székelyudvarhelyen.

TARTALOM

Megjelent <i>A magyar helyesírási szabályai</i> 12. kiadása. Keszler Borbála válaszol Balázs Géza kérdéseire	3
Minya Károly : Az év szavai nálunk és más nemzeteknél	4
Balázs Géza : Buli az élet. Tanítványaink	5
Büky László : Egerek és felhők „valós időben”	6
Kemény Gábor : Újabb „kancsal” mondatok	7
Lengyel Klára : Névszók, igék és mások	8
Grétsy László : <i>Parkinson</i>	9
Balog Lajos : Lássuk a Medvét!	10
Málnási Ferenc : Stilisztikai jegyzetek Reményik Sándor <i>Az ige</i> című verséről	11
Horváth László : <i>Alapból</i>	12
Sz. Györfly Sarolta : Fürkésző	13
Láng Miklós : Kedves Olvasóim!	13
Harka Ákos : Gyűjtőfogalmak többes számban: <i>irodalmak, zenék</i>	13
Dömötör Adrienne : Háromféle Tartuffe	14
Pomozsi Péter : Az életerős, modern magyar nyelv pillérei – Szarvas Gábor emlékezete	15
Dr. Del Medico Imre : Tisztelt Szerkesztőség!	15
Gugán Katalin : Nyelvi időutazás	16
Kemény Gábor : Stilisztikai széljegyzetek egy regény margójára. Dragomán György: <i>Máglya</i>	17
A nyelvjárásnak reneszánsza van... Herczeg Zsolt válaszol Balázs Géza kérdéseire	18
Minya Károly : www.manyazi.hu	19
Hírek, tudósítások	20–21
Pontozó	22
Szójátékos csattanó	23
Új szavak, kifejezések (86.)	23
A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról.	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felolós kiadó: Juhász Judit

Felolós szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvpolo.hu
(vagy: www.anyanyelvpolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvpolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvpolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,
Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport,
CONSEQUIT
IDŐBEN A HONLAPÉRT

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Megjelent A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása

Keszler Borbála professzor asszony,
a Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság
(korábban: Magyar Nyelvi Bizottság)
elnöke (2015-ig) válaszol Balázs Géza kérdéseire

Mikor és hogyan kezdődött a 12. helyesírási szabályzat előkészítése? Az indulásnál még ott volt Fábíán Pál, a 11. kiadás „atyja”, ő mit üzent az utódoknak?

– Fábíán Pál is tudta (s le is írta): „minden helyesírási szabályzat menthetetlenül elavul egyszer, mert egy bizonyos idő (századunkban 20-30 év) múltán már más igényeket támaszt a társadalom a szabályzattal szemben, mint korábban tette; s mert megváltozik a kibocsátásakor még híven tükrözött nyelv is”. De azt is vallotta: „Ha eljön az ideje a 12. kiadás kidolgozásának [...], én a mából a jövőbe nézve csak csiszolásra látok lehetőséget, reformra nem.”

Hogyan kell elképzelni a helyesírás-szabályozást? Van egy kutatóintézet, kutatócsoport, munkacsoport? Ki finanszírozza a munkát? Ki bolygott rá?

– Mikor megalakult a Magyar Tudományos Akadémia (Magyar Tudós Társaság néven), az Akadémiának a célja az anyanyelv művelése és olyan magas szintre emelése volt, hogy azon a tudományokat magyar nyelven lehessen művelni. A magyar nyelv műveléséhez természetesen hozzátartozott a helyesírás egységének a megteremtése is. Ezért a Magyar Tudós Társaság 1832-ben közzétette első helyesírási szabályzatát *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai* címmel, de „nem mindenkorra, sőt a' további vizsgálódásból származható javítások hozzáadhatósága mellett elhatározottan” (AkÉvk. I. 77–78). Az MTA azóta is gondját viseli a magyar helyesírásnak, s a munkálatok szervezését eleinte (1855-től) a Nyelvtudományi Bizottmányra, majd 1911-ben egy külön bizottságra, a Helyesírási Bizottságra bízta. Később az átszervezések során ennek munkáját a Magyar Nyelvi Bizottság vette át. A bizottság mai hivatalos neve: az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága. A Helyesírási Bizottság készítette el évtizedes munkával az AkH. 10. kiadását 1954-ben, mely megteremtette a magyar helyesírás egységét. A 10. kiadást 30 év után, 1984-ben követte az AkH. 11. kiadása. Az 1984-es szabályzat egyetlen reformot hozott: kimondta, hogy a *dzs* és a *dz* elválasztáskor ugyanúgy kezelendő, mint az összes kétjegyű betű: a betűjegyeik nem választhatók szét (vagyis *mad-zag, hod-zsa* helyett *ma-dzag, ho-dzsa*). Ezzel a *dz* és *dzs* – mint önálló fonémát jelölő betűk – teljes jogú tagjai lettek az ábécének. A módosult írású szavak listája (*mamut, aligátor, hívó* stb.) is igen rövid volt. Joggal kerülhetett be tehát az 1984-ben kiadott AkH.¹¹ előszavába ez: „a szokásosan elsőnek emlegetett helyesírási alapelvről, a kiejtés tükrözteséről [...] a hagyományörzés felé tolódt el a hangsúly”.

A Magyar Nyelvi Bizottság is tudta, hogy a szabályzat nem lehet örök. Ezért 2003-ban úgy látta, hogy elérkezett az idő, amikor már nem elég csupán a szóanyagot (mint 2000-ben) – bizonyos szavakat elhagyva, másokat bevéve, ismét másokat, de ezek közül minél kevesebbet eddigi írásának megváltoztatásával – módosítani, hanem szükséges a szabályzatot tüzetesen átvizsgálni, a sza-

Névjegy:

Keszler Borbála: professor emeritus (ELTE), korábban az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének vezetője, több ciklusban (2015-ig) az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának, illetve az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának az elnöke.

Főbb művei: Szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban (1969), Magyar grammatika (2000), Írásjelten (2004), Kis magyar grammatika (Lengyel Klárával közösen, 2002), Írásjel-használati gyakorlókönyv (2006), Ungarische Grammatik (Lengyel Klárával közösen, 2008), Magyar grammatikai gyakorlókönyv (Lengyel Klárával közösen, 2009).

bályzati pontokat bizonyos mértékben átalakítani, s a szabályzatot néhány új ponttal bővíteni. A munkálatok 2004-ben kezdődtek, és 11 évig tartottak. Fábíán Pál örült ennek, de nagyon féltette a bizottságot, mivel tudta, hogy mennyire hálátlan feladatra vállalkozott. Nagyon nehéz ugyanis olyan szabályzatot készíteni, ami mindenkinek megfelel. Ha kevés változás történik a szabályzatban, akkor az a vád, hogy ezért kár volt új szabályzatot írni. Ha sok a változtatás, akkor pedig az, hogy nem lett volna szabad ilyen nagy felfordulást csinálni. Fábíán Pálnak egyébként az volt a véleménye, hogy ha csupán egyetlen szabály vagy szabálypontrész változik, már új kiadásnak kell tekinteni a munkát.

A bizottság anyagi támogatást nem kapott. Nagy segítséget jelentett azonban az, hogy az Akadémiai Kiadó a vitaanyagokat (kb. 70-et; ezek között voltak 30-40 oldalasak is) minden bizottsági ülésre előállította, sokszorosította, és kiküldte a bizottsági tagoknak.

A szabályzatot az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, valamint az Akadémia elnöke hagyta jóvá.

A helyesírás mindenkiben érzelmeket kelt. Miről folyt a legnagyobb vita?

– A legnagyobb vitát a *-féle, -fajta, -szerű* „képzőszerű utótag”-nak nevezett elemeknek az utótag kategóriájába sorolása jelentette, mivel ezután az ilyeneket tartalmazó alakulatokat összetett szavaknak tekintjük (tehát: *ésszerű, gipszszerű*). Voltak, akik örömmel fogadták ezt, voltak, akik tiltakoztak ellene, s voltak, akik helyeselték, de szerették volna kivételként megtartani az *ésszerű* írásmódot. Végül az utótaggal kapcsolatos elképzelés győzött, mivel más szabálypontokban a régi szabályzat is utótagnak tekintette ezeket a részeket, s egyébként az előtagokat is (*bel-, gyögy-* stb.) mindig összetételi tagnak tekintjük.

A bizottság elnöke szerint: új helyesírás született?

– A több mint egy évtizedes tárgyalások során nyilvánvalóvá vált, hogy azok az elvek, amelyek régóta irányítják az akadémiai helyesírást, szilárd alapjai írásrendszerünknek, s így nem megváltoztatásukra van szükség, hanem következetes alkalmazásukra a nyelvfejlődés újabb jelenségeinek leírásában. Ami megváltozott az AkH.¹²-ben a korábbi szabályzatokhoz képest, az éppen az elvek változatlanóságának a következménye. Ami pedig új a szabályzatban, az egyrészt a korábbi kiadványokban figyelmen kívül maradt kérdések, másrészt az újabb nyelvfejlődés fölvetette írásproblémák rendezése.

Mikor lép életbe a szabályzat, mire kell ügyelniük a tanítóknak-tanároknak, szerkesztőknek, közintézményeknek?

– A szabályzat 2015 szeptemberében életbe lépett. Ezért ezt indokolt már tanítani az iskolákban is, és elvszerűen ezt lenne fontos követni az újonnan megjelenő nyomtatott és elektronikus kiadványokban.

Mi történik/mi történjen akkor, ha egy kisdíák 2017-ben a 2015-ig érvényes helyesírás szerinti alakot ír le a dolgozatában? És ha egy újságíró?

– Az oktatásban bonyolultabb a helyzet. Arról, hogy a szabályzat hogyan és mikor kérhető számon az oktatási intézményekben, még folynak az egyeztetések az Oktatási Hivatal és az Emmi között.

Erre természetesen később mi is visszatérünk. Az Édes Anyanyelvünk mikortól kövesse az új szabályzatot? Fokozatosan térjen át, avagy mondjuk 2016 elején?

– Az Édes Anyanyelvünk már októbertől kövesse az új szabályzatot.

Mit gondol: mikor lesz szükség újabb szabályozásra? És akkor milyen viták várhatók?

– Gondolom, hogy 25-30 év múlva, ha vállalják valakik ezt a hálátlan munkát. – Viták sok kérdéssről lehetnek (pl. a *dz, dzs* elválasztása ügyében, az egybeírás-különírás, az idegen szavak írásának kérdésében), de nem hiszem, hogy 30 év múlva forradalmi változásoknak kellene történniük.

Arany Jánosnak van igaza, aki ezt írta 1874-i főtítkári jelentésében: „a helyesírás, mely részint az élő szokással haladni akar, részint a történeti múltból is köteles annyit megtartani, a mennyi a hagyomány megőrzésére szükséges, [...] nem siet eldöntéseivel”.

A változásokról szól összeállításunk a 24. oldalon. **A szerk.**

Az év szavai nálunk és más nemzeteknél

E lap hasábjain többször is hírt adtunk arról, hogy 2010 óta a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport kihirdeti az év szavát, illetve szavait. De mi a helyzet más országokban? Létezik-e hasonló kezdeményezés?

Természetesen igen, elsősorban Németországban. Így a napisajtó is hírt adott arról, hogy a berlini fal ledöntésének 25. évfordulójára készült látványos szabadtéri installáció címe, a *fényhatár* (*Lichtgrenze*) lett az év szava Németországban 2014-ben.

A német nyelvtudományi társaság döntésének indoklása szerint az elnevezés különleges kifejezőerővel tükrözi azokat a nagy, heves érzelmeket, amelyek 1989-ben a berlini fal ledöntéséhez és a keletnémet diktatúra megbuktatásához, illetve a negyedszázados évfordulóhoz kapcsolódnak. A fényhatár-installáció 8 ezer darab világító léggömbből állt, amelyeket 3 méter magas állványokon rögzítettek, és az egykori határépitmény belvárosi szakasza mentén helyeztek el. A fehér fényt árasztó léggömbök így egy 15 kilométer hosszú kacskaringós sort alkottak Berlin közepén, ahol százezrek ünnepelték a fal ledöntésének 25. évfordulóját. Este, az ünnepség csúcspontjaként a léggömböket sorban felbocsátották a magasba.

Helyezett lett még a brazil labdarúgó-világbajnokság döntőjében a német válogatott győztes gólját megszerző Mario Götze vezetéknevéből és a *hála istennek* kifejezés (*Gott sei Dank*) összevonásából keletkezett *Götzseidank*.

Kínában a *törvény* (*fa*) és a *korruptcióellenesség* (*fan fu*) lett az év írásjegye, illetve szava – számolt be tavaly a kínai országos nyelvfelügyelő- és kutatóközpont. Az interneten végzett felmérés egy hónapon át tartott, a válaszadók 7 ezer javaslatot tettek. Ez volt az első alkalom, hogy az év szavára és írásjegyre online lehetett javaslatot tenni, illetve szavazni. Korábban kizárólag szakértők döntöttek erről.

Ugyanakkor a média képviselőiből és nyelvi szakemberekből álló grémium a nemzetközi hírek világából az *eltűnt* és a *Malaysia Airlines* szavakat választotta, mint a 2014-re leginkább jellemzőket. A választott szavak hátterében az év nagy visszhangot kiváltó, rejtélyes és drámai eseménye, a Malaysia Airlines Kuala Lumpurból Pekingbe tartó MH370-es járatának tragédiája áll. A Boeing-777-es fedélzetén 239 emberrel, köztük 154 kínai utassal ismeretlen körülmények között tűnt el, vélhetően a tengerbe zuhant.

A finnknél a KOTUS (Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus – Hazai Nyelvek Kutatóintézete) honlapján tájékozódhatunk. Náluk a hónap szava is van! A legfrissebb a 2015. márciusi kifejezés, és ez a *jäähyväisvero*, magyarul *búcsúadó*, „*istenhozzáadó*”. A szó megszületésének háttere az, hogy a sajtó márciusban látványosan, mi több drámaian számolt be arról, hogy Finnországban is be kellene vezetni a búcsúadót, azaz a minden vagyonával tartósan külföldre költözőtől behajtható adót.

A Kutatóintézet az időszerű, aktuális szavakat különböző újságokból gyűjti össze 2010 óta minden évben. Ezt a szótárakhoz, a nyelv műveléshez, valamint egyéb kutatásaihoz használják. A honlapon még az olvasható, hogy a szavak érdekesek általános szempontból is, hiszen az év eseményeiről szólnak, mind a finnországiakról, mind pedig a világban zajlókról.

Következzék egy rövid válogatás a listáról!

ananastukka, palmutukka = ananászahaj, palma-fahaj

Hajmodell, frizura, jellemzője, hogy a hajszálok oldalt és hátul nagyon röviddek, de a fej tetején hosszúak. Ezt a frizurát a 2014-es futball-világbajnokság játékosai tették népszerűvé.

Ananászahaj

cheekismi = cheekizmus

Egy rap előadóművész, Cheekin dalszövegeiből válogatott, gyakran aforizmává váló kifejezés.

ebolakättely = ebolakézfogás

Az ebolafertőzés elkerülésére kialakított köszöntés, amelynek során a tenyerek helyett a könyököket vagy a karokat érintik össze.

kombo = kombó (ang. combo)

kombináció (Ez nálunk is elterjedőben van, lásd Balázs Géza: Tornacsuka-öltöny *kombó*. Magyar Nemzet, 2014. szeptember 27.)

kronitsi = krofánk

Olyan sütemény, amely a fánk és a croissant egyesítése.

kissakahvila = macskakávézó

Olyan kávézó, ahová a vendégeket a cicáik is elkísérhetik.

olcsóbusz-cég

Olyan buszcég, amelynek a jegyárai jelentősen olcsóbbak az átlagosnál. (A magyar nyelvben a *fapados* jelző terjedt el.)

kalifaatti = kalifátus

A kalifa által vezetett állam. A szó újbóli használata 2014 nyarán kezdődött, amikor a szélsőséges iszlám terroristaszervezet, az ISIS kijelentette, hogy Szíria és Irak területét iszlám állammá, kalifátussá kívánja nyilvánítani.

jurttakoulu = jurtaiskola

A helsinki Steiner-iskola udvarán felállított nomád kunyhó, vagyis jurta, amelyet az iskolai osztályok szükségteremként (átmeneti teremként) használnak.

delfiiniystävällinen = delfinbarát

A delfinbarát tonhal olyan tonhal, amelyet a delfinek károsítása nélküli eljárással fogtak ki.

Az természetesen még nem tudható, hogy az összegyűjtött szavakból melyek maradnak meg a nyelvben, és kerülnek be a szótárba is, és melyek találhatnak „könnyűnek”.

Minya Károly

Miért érdekes?

Buli az élet. Tanítványaink

H. M. számítástechnikai szakember, matematikus, tehetséggondozó, felelős értelmiségi, négy gyermek apja, sok unokája van. Erről faggat: Milyenek a tanítványaink? Hallgatnak-e ránk, követnek-e bennünket, hatékonyak-e a tanítási módszereink? Válaszkísérletem következik.

A látvány

- nem indulnak el sehová víz nélkül, kb. 15 éve az egyetemi előadásban kiteszik a vizet maguk mellé, és időnként kortyolgatnak belőle
- ugrásszerűen megnőtt a tetováltak száma: kb. 15 éve az értelmiségiek (és a nők) is szívesen tetováltatják magukat látható helyeken is
- buszon, metróon, vonaton, mindenhol az okostelefont böngészik
- folyamatosan online (bekapcsolt) állapotban vannak, netfüggők, főleg a közösségi oldalakat és azok linkjeit böngészik: megosztanak-posztolnak-trollkodnak-hájpólnak-beszólnak, kapcsolatot keresnek és ápolnak

- mindenről készítenek képet/filmet, és azt rögtön közzéteszik az interneten

- zencőrültek, zene nélkül nincs élet

- nőtt a divatkövetés jelentősége: a hölgyek haspólóban, mély dekoltázssal, arasznyi szoknyában, a fiúk rövidnadrágban és papucsban járnak egyetemre

- bizonyos helyekről eltűntek, pl. konferenciákon nem látni fiatalokat, az átlagéletkor 40 felett van

- jellemző magatartásfoma a multitasking, a modern eszközök szűlte figyelemmegosztás: egyszerre internetezik, böngész, zenét hallgat, „beadandót” ír, sms-ezik, eszik, és természetesen folyamatosan iszik

Tanulás, ismeretszerzés, tudás, műveltség

- megszűnt a hagyományos tanulás, a dolgok, események okának a kutatása (olvasás-könyvtárzás-jegyzetelés)

- csökkent a (nyilvános) írás- és beszédkészség (gondot jelent egy önéletrajz, hivatalos levél, felvételi beszélgetés, írásbeli és szóbeli vizsga)

- radikálisan csökkent az általános műveltség, pl. hazánk kultúrája, földrajza, alapvető fogalmak tartalma („Miért fontos, rajta van a neten”)

- szemináriumi és szakdolgozathoz nem használnak szakirodalmat, nem tekintik át a téma forrásait

- átértékelődött a könyvtár szerepe: kizárólag vizsgára készülés, inkább helyszíni, mint kutatóhely

- nem olvasnak hagyományos újságot (gyakorlatilag az ingyen osztogatott újságon kívül mást nem ismernek), nem hallgatnak közszolgálati rádiót, nem néznek közszolgálati televíziót (kereskedelmi se nagyon), és nem is tudják felsorolni a közszolgálati csatornákat

- tanulni csak hasznosat, azonnal beválthatót hajlandók (pl. idegen nyelvet)

- a rég- és közelmúlt érdektelen és nagyon távoli (már a rendszer-váltás is)

- tankönyvet nem olvasnak, sokuknak nincs is, vagy nem viszi magával az iskolába; az egyetemen a szakszövegeket (tudományos szöveg) nem értik és ezért nem is olvassák

- egyetemi előadásokon ritka a jegyzetelés, rendszerint kölcsönként jegyzetekből készülnek a vizsgára („Tanár úr, hogy lehet, hogy ez szerepel a vizsgán, erről nem volt szó a kölcsönkapott jegyzetben”)

- az egyetemi előadások látogatottsága mélypontra esett („Nem tudok előadásra járni, mert dolgozom, hogyan szerezhetek jegyet?”)

- szóbeli vizsga: csökkent a definíció (meghatározás), a logikus (célratoró) beszéd, nőtt a „csak úgy” fecsegés („ha mondok valamit, akkor biztos megvan a kettes”)

- nem ismerik név szerint a tanáraikat

- nem teszik magasra a lécet, és megpróbálnak alatta átbújni...

Időkezelés, fegyelem

- rossz az időbeosztásuk (sok az üresjárat), gyakori a késés, a határidő be nem tartása („Miért probléma, ha egy vizsgáról 10 percet késnek?”)

- átrendezték a napszakokat: a reggeleik kitolódtak, tevékenységeik belenyúlhatnak az éjszakába (a bulizás is 22 órakor kezdődik; az internetezés folyamatos)

- átrendezték a hetet (akinek van rá lehetősége, hajt egész héten, viszont a péntek és szombat este a teljes „kiütés”: szórakozás, „nagyivás”, kitombolás, kontrollvesztés, mert „ki kell pihenni a hétköznapi stresszt”)

- átrendezték az évet: az év bulitól buliig, fesztiváltól fesztiválig tart

- rendszerint nincs hosszú távú terv, célkitűzés: heti, havi, félévi, éves napirend; nincs notesz; az írásbeli feladatokhoz az utolsó pillanatban kezdenek hozzá

- a céltalanság, vergődés egyik jele: tíz éve sok szakot elkezdő-félbehagyó egyetemista

- jellemző időrabló magatartásforma: a böngészés és a punnyadás; „elvagyonok, mint a befőtt”

Általános állapotuk

- fáradtak, vagy fáradtnak érzik magukat (reggeli órákra, ami 8-9 órát jelent, nem szívesen mennek be)

- egyre több a disz- (lexiás, gráfias, kalkuliás), az egyedi étrendet igénylő fiatal

- a szülők világa ismeretlen vagy érdektelen

- a szülők a jólét (anyagiak) és a jólét (kényelem) forrásai

- mindent elfogadnak, nem akarnak semmin változtatni

- pillanatnyiség, jelenlétélmény: az adott pillanat, a jelen fontosabb, mint a múlt vagy a jövő

- tervek, elképzelések hiánya, konkrétan: élményhétvége, élményfürdő, élményknyha, romkocsmá, fesztivál, buli

- ritkán kérdeznak, a dolgok lényegére különösen nem (néha udvariasan meghallgatnak, de nem vitatkoznak)

- szégyellnek nemet mondani, elutasítani, ehelyett inkább hallgatnak, elkerülik a konfliktust

- csökkent a kitartás: egy célért energiát bedobni, egy cél mellett hosszabb (akár egyéves) távon kitartani, azért küzdeni (kivétel a sport, de az sem mindenkinél)

- ha nem teljesít, ha hibázik, ha nem fűlik a foga hozzá – szégyelli bevallani, inkább elhallgat (gyakori gesztus: nem válaszol íméltre)

- ha viszont akar valamit, akkor gond nélkül azonnal ímért ír (ilyenkor a formával szokott gond lenni: megszólítás, stílus)

- nőtt a haszonelvűség: csinálunk valamit, de csak akkor, ha hasznom van belőle (ha fizetnek érte)

- kiábrándulás a politikából, csak akkor kokettál vele, ha hasznat lehet belőle húzni (csapódás pártokhoz, de nem ideológiákhoz).

- unalmas és lassú a felnőttek világa

- elvagyódás (külföld)

Életmód, szórakozás

- a hagyományos ételeket nem kedvelik, az otthon elkészített tízórai, uzsonna megszűnt

- minden buli („a kollégiumban minden este buli van”)

- zenét, filmet megosztanak-letöltenek a neten

- a kultúrabefogadásban és -terjesztésben a képi információ (főleg a film) került az első helyre

- jellemző a gyorskultúra (gyorsétterem, gyorsbeszéd, gyorsívás, gyorskapcsolat – rapid randi)

Személyiség, kapcsolatvágy

- az öntudat maximuma, a közösségi érzés minimuma: „mindegyikük egy óriási egő”, a nemzeti tudat helyén gyorsan változó csoport-identitások

- jellemző a valamihez, valamely csoporthoz való tartozás vágya, de hiányzik a közösségért való erőfeszítés (nem dobnak be elég energiát hozzá, nem akarnak adni, csak kapni)

- egyre több a lelki problémákkal küszködő (stressz, frusztráció, fóbia), s erről beszélni is tudnak

- az ismerkedésnek és a kapcsolatnak gyorsan kell megtörténnie („most, azonnal”; „Felveszlek – letitalak”; szórakozóhelyen: „Felkérhetlek táncolni? – Fel”)

- őszinte vágy emberi kapcsolatokra, párkapcsolatra (de a kitartás hiánya miatt nehéz elérni, ha elérik, nehéz megtartani)

- a kapcsolat azonnali kommunikálása a világ előtt („kapcsolatban...-tól”)

Balázs Géza

Egerek és felhők „valós időben”

Egyik hatóságunk szóvivőjétől hallok, hogy „az ünnepekre felügyelő szervezetek *valós időben*, vagyis azonnal tudnak intézkedni”. A különböző szóvivők nemritkán beszédhibás, nyakatekert és némelykor nyelvíleg is homályos közleményeit beletörődéssel szoktam tudomásul venni, most mégis meglepődtem kissé. Ha ugyanis azonnal tudnak intézkedni, ugyan miért emlegeti a szóvivő a *valós időt*, amely nem más, mint a térrel együtt az anyag létezésének alapformája. Ám 1 s-en belül (amely az SI mértérendszer alapegysége), vagyis egy másodpercen belül eszembe jutott, hogy a *valós idő*, a számítógépes hibaüzenetek egyike: „*Real time clock error – Valós idejű órahiba*”.

A számítógépekben olyan óra van, amelyik akkor is követi az idő múlását, ha maga a masina ki van kapcsolva. Ez az időmérő – a szakma az angol *RTC* rövidítéssel emlegeti – általában a rendszer egyik áramkörén van egy fénoxid félvezetőn, amely különféle beállításokat tárol. A szóvivő vagy ismeri a *valós idejű* beágyazott operációs rendszereket, amelyek a személyi számítógép, az okostelefon, a digitális óra és más egyébek felépítői, vagy – hozzám hasonlóan – a hibaüzenetet ismeri. Azonban egyik lehetőség sem magyarázza meg, hogy az *azonnal*-t miért kell *valós idő*-vel helyettesíteni. Másutt van a dolog nyitja.

A *valós idejű óra* és az *operációs rendszer* szakmai kifejezések, ezek – vagy azok a kifejezések, amelyek ilyeneknek tűnnek – a szakmán kívül állók szemében a tudományosság hitelét kölcsönzik a mondanivalónak, még akkor is, ha éppenséggel semmi közük a szóban forgó közlemény tárgyához, esetleg valamely tudományterülethez. Ezért a szakkifejezés bizonyos tiszteletet ébreszt vagy ébreszthet azokban a hallgatókban, olvasókban, akik nem ismerik, vagy csak felületesen ismerik a részleteket.

Olvasom, hogy a ráksejteket új módon igyekeznek megtalálni egy orvosi laboratóriumban: „A vizsgálati rendszer érzékenysége olyan nagy, hogy az átáramló folyadékokban *valós időben* egymillió sejt között is észleli a megbújó egyetlen, oda nem illő sejtet.” Gondolom, azt kívánja mondani a szerző, hogy azonnal jelez a műszer, ha fülön csíp egy rákos sejtet. Szintén a szaknyelvi kifejezés presztízse hozhatta létre a következő megfogalmazást: „Az emberek, amikor beszédfelismerőkkel találkoznak, igen türelmetlenek. Csak a *valós idejű* átírás megfelelő számukra”, vagyis – úgy vélem – azonnal szeretnék látni a beszéd írásos változatát. Ennek a két szó-

vegmondhatnak a szerzője minden bizonnyal az ’azonnal’ jelentést akarja a tudományos benyomást keltő *valós idő* kifejezéssel közölni. A közszolgálati rádióban mondta egy pártvezér: „A képviselőknek *valós idejű* találkozókat kell végeznie a választóival.” Eléggé körmönfont a dolog, a múltban ez már nehezen menne, a jövő meg mindig kiszámíthatatlan. Nem is tudom, immár mit gondoljak mint választópolgár... Utolsóként idézem azt a szövegmondatot, amelyiken szintén lehet tűnődni: „A *valós idejű* játék az, amikor a gyermekek állandóan számítógépen játszanak...”

A számítógépes világnál maradvá: köznyelvévé vált az *egér*, amely szintén angolból lett fordítva. Ezt a ’képernyős rendszerhez készített helyzetjelző’-t 1968-ban mutatta be a Stanford Egyetem kutatóintézetében Douglas E. Engelbert. Magát a szerkentyűt Bill English főmérnök hívta egy tanulmányában szakzsargon kifejezéssel *mouse*-nak, ’egér’-nek; az elnevezést az összekötő huzal és a mozdítás indokolhatta, más nem, hiszen ak-

kora fadoboz volt alján kerékekkel, hogy alig fért el a feltaláló tenyerében. A napjainkig egyre kisebbre épített egér már drót nélküli változatban is készül, az enyém éppenséggel szürke, ám farkinca hiányában lézerrel kapcsolódik a számítógéphez. Ennek ellenére megmarad most már *egér*-nek és köznyelvi szónak.

Olvasom, hogy „az adatok minél gyorsabb és kényelmesebb lehívását külön szolgáltatástípus, a *felhőalapú* (cloud) szolgáltatások segítik elő”. Ebben a mondatban még a kifejezés angol származására is utal írója. Azonban ez egyre inkább elmarad: „A Google vagy az Apple *felhőn alapuló* szolgáltatásai a leg-

látványosabb fejlődést mutatják.” – „A vállalatok figyelemre az infokommunikációs infrastruktúrájuk fejlesztésekor már inkább a *felhőalapú* megoldások felé irányul, azaz egyre kevésbé a saját gépparkra alapozzák az adattárolást, [ezért] 8 milliárd dollárra emelkedett a *felhős* célú infrastrukturális beruházások összege.” Adatainkat, amelyek már nem férnek el számítógépünk tárolójában, elküldhetjük a felhőbe, amely voltaképp egy nagyméretű számítógép, amely valahol (messze, mint az ég és a felhők) őrzi adatainkat, mint pénzünket a bank, s persze a bank is, a felhő is pénzbe kerül.

„Boldog órák szép emlékeképpen / Rózsafelhők usztak át az égen” (A Tisza) – írta nagy költőnk hajdanán. Petőfi rövid életében minden óra *valós idejű* volt, és a felhőkről is, az egerekről is mást tudott: „Természetes, hogy amikor a macska nincs otthon, az egerek táncolnak...” (Kun László krónikája). Tudta ő is, mint Ovidius: „Tempora mutantur, et nos mutamur in illis” (azaz: változnak az idők, és velük együtt mi is) – nyelvünkkel együtt.

Büky László

Újabb „kancsal” mondatok

Egy régi cikkemben, amely kerekén negyven évvel ezelőtt jelent meg a Magyar Nemzetnek a felejthetetlen Rácz Endre tanár úr által szerkesztett anyanyelvi rovatában, olyan alárendelt összetett mondatokról írtam, amelyek a mellékmondat téves vonatkoztatása miatt voltaképpen mást mondanak, mint amit szerzőjük mondani akart velük. Ezért „kancsalok”. Mostani cikkemet természetesen nem ennek a szerény jubileumnak a megünneplésére írtam, hanem azért, mert napjainkban sem csökken az ilyen mondatoknak a száma.

Annak idején példáimat a sportújság labdarúgó-tudósításáiból vettem, és a „kancsalságot” a sietséggel, a gól okozta izgalommal magyaráztam. Ma sincsen ez másképp: „A bal oldali szögletet követően a felperdülő labdát Lázók ollózva próbálta kapura küldeni, amely Gáspár elé került, aki a kivetődő kapus alatt a jobb sarokba lőtt.” A laza kapcsolási, főmondati utalósót nem tartalmazó alárendelt összetett mondatban a vonatkozó mellékmondatot (esetünkben az „amely Gáspár elé került” tagmondatot) a főmondatnak arra a főnévre vonatkoztatjuk, amely a legközelebb áll hozzá: „a felperdülő labdát Lázók ollózva próbálta kapura küldeni, amely Gáspár elé került”. A mondatot szó szerint értve tehát a kapu került a játékos elé. Valójában persze nem a kapu, hanem a labda került oda. Ezt a szórend megváltoztatásával tehetjük világossá: „A szöglet után Lázók ollózva próbálta kapura küldeni a labdát, amely Gáspár elé került”. Ha pedig a gyors szövegalkotás hevében nincs idő a szórendi finomságokat mérlegelni, a tudósító folyamodhatott volna mellérendelt összetett mondatához, vagy kezdetben volna új mondatot: „... a felperdülő labdát ollózva próbálta kapura küldeni, (de) a labda...”; „... ollózva próbálta kapura küldeni. A labda...”

Ne higgyük azonban, hogy kancsal mondatokat csak sportriporterek írnak. Van például a Bartók rádióknak egy (egyébként választékosan, értelmesen beszélő) műsorvezetője, aki rendszeresen ilyeneket mond: „A Budapesti Vonósok hangversenyét közvetítettük *felvételtől, melyet 1999. január 5-én rendeztek a Zeneakadémia nagytermében.*” Első hallásra is nyilvánvaló, hogy nem a felvételt rendezték, hanem a hangversenyt; a felvételt csak készítették ott. Javítva: „Felvételtől közvetítettük a Budapesti Vonósok *hangversenyét, amelyet 1999. január 5-én rendeztek a Zeneakadémia nagytermében.*” Másképpen: „A Budapesti Vonósok *hangversenyét közvetítettük. A felvételt 1999. január 5-én készült a Zeneakadémia nagytermében.*” Az illetőnek egy másik mondatában egyéb hiba is van. Ezt hagyjuk későbbre!

A téves vonatkoztatás értelmi zavart is okozhat. Ezt olvashattuk például a sportnapilap online kiadásában: *Heroint csempészett az olasz-koreai [világbajnoki labdarúgó-mérkőzés] hírhedt bírója (cím). Hírügynökségi jelentések szerint Moreno hat kilogramm heroinnal érkezett a [New York-i] Kennedy repülőtérre Ecuadorból, ahol elkapták.*” De hol is kapták el? Első pillantásra azt hihetnénk, hogy szülőföldjén, Ecuadorban, hiszen ez az országnév áll az *ahol* kötőszó előtt. Ezzel szemben a valóság az, hogy onnan hozta a kábítószert, és New Yorkban tartóztatták le. Helyes szórenddel: *Moreno hat kilogramm heroinnal érkezett Ecuadorból a Kennedy repülőtérre, ahol (vagy: és ott) lefogták.* Így összhangba kerülnének a tények és a szavak.

Egy másik példában még nagyobb bonyodalmat kelt, hogy a mellékmondat formailag nem arra a főnévre vonatkozik, amelyre valójában értik: „1945. január 25-én a Vörös Hadsereg lövészegységei kétségbeesett támadással kísérelték meg feltörni a védelmet [ti. a budai várnak a védelmét], amelyhez a tüzérség, a gránátvetők, a páncélelhárító ágyúk, valamint a harci repülőgépek nyújtottak támo-

gatást.” Mire vonatkozik itt az *amelyhez* névmás, illetve a vele bevezetett tagmondat? A támadásra vagy a védelemre? Nyelvtanilag az utóbbi a valószínűbb, mivel a főmondatnak a *védelem* az utolsó szava, ez áll közvetlenül a vonatkozó névmás előtt. Tartalmilag azonban kétségtelen, hogy a mellékmondat a szövegelőzményben meghúzódozó *támadás* főnévre utal: a szovjet hadsereg támadását támogatták a tüzérség, a gránátvetők és a harci repülőgépek. Különbözik az utóbbiakkal a német védők ekkor már nem is rendelkeztek. Summa summarum, a mondatot így lehetett (és kellett) volna alakítani: „... a Vörös Hadsereg lövészegységei a védelmet kétségbeesett támadással kísérelték meg feltörni, amelyhez a tüzérség, a gránátvetők stb. nyújtottak támogatást.” Most már csak az a kérdés vetődik fel, miért az oroszok támadása volt *kétségbeesett*, nem pedig a körülzárt németek kilátástalan védekezése? Ez azonban nem mondatnani ügy, nem is foglalkozom vele.

Cikkem végére olyan idézeteket hagytam, amelyekben a téves vonatkoztatás más súlyos hibával, nevezetesen a számbeli egyeztetés hiányával kombinálódik. Egy koncertközvetítés végén ez a mondat hangzott el: „A Cappella Andrea Barca és Schiff András Mozart-hangversenyéből közvetítettünk *részleteket, melyet* 2014. január 29-én rendeztek a genfi Victoria-teremben.” Nem a részleteket rendezték, hanem a Mozart-hangversenyt. Vagyis: „Részleteket közvetítettünk a *Mozart-hangversenyéből, amelyet* 2014. január 29-én a genfi Victoria-teremben rendeztek.” Vagy: „Részleteket közvetítettünk a Cappella Andrea Barca és Schiff András Mozart-hangversenyéből. A hangversenyt (a koncertet) 2014. január 29-én rendezték a genfi Victoria-teremben.”

A tudományos ismeretterjesztő hetilapban ez a zavaros és nyelvtanilag is helytelen állítás ötlük szemembe: „Ari Burnunál a 19. hadosztály éppen a legutolsó pillanatban stabilizálta a *helyzetet, akiket* Musztafa Kemal alezredes, későbbi török államfő vezetett.” A *helyzetet, akiket?* Ez már több a soknál. Az ottani olvasószervezőnek erre kellett volna javítania a mondatot: „... a 19. hadosztály, amelyet Musztafa Kemal alezredes, későbbi török államfő vezetett, a legutolsó pillanatban stabilizálta a *helyzetet.*” Esetleg így, bár szóismétléssel: „... a 19. hadosztály a legutolsó pillanatban stabilizálta a *helyzetet.* A hadosztályt M. K., a későbbi török államfő vezette.”

Hadd nyugtassam meg olvasóimat, most már valóban az utolsó példa következik. Ez a rádió- és televízióműsornak a déli harangszó egyik helyszínét ismertető cikkekéjéből való: „[Karancsság közszégl] Temploma Szent István király tiszteletére épült keresztahajós, neogót stílusú, a régi, 12-ik [így!] századi templom *alapjaira, amelyet* Elsner Ferenc tervezett, és 1892-ben szenteltek fel.” Hogy is van ez? A XII. századi templom alapjait 1892-ben szentelték fel? És név szerint ismerjük a tervezőjét? Valami nem stimmel itt. Talán ezt akarta írni a névtelen szerző: „A keresztahajós templom Szent István király tiszteletére épült neogót stílusban a régi, XII. századi templom alapjaira. Az új templomot Elsner Ferenc tervezte, és 1892-ben szentelték fel.” Alárendelt összetett mondatnál is jó lett volna, de csak így: „A közszégl Szent István király tiszteletére épült keresztahajós templomát, amelyet Elsner Ferenc tervezett neogótikus stílusban, és 1892-ben szenteltek fel, a XII. századi régi templom alapjaira építették.” Vagy nem a mostani, hanem az egykori templom a keresztahajós, és az épült Szt. István tiszteletére? Ezt nem tudom eldönteni. Abban azonban, hogy az *alapjaira* szót nem követheti *amelyet* névmás, bizonyos vagyok.

Most már kezdek én magam is beleszédülni ebbe a sok kancsalságba. Ezért itt be is fejezem, de a példák gyűjtését nem hagyom abba. Folytatása következik negyven év múlva. (Ide tessék egy ☺ jelet képzelni.)

Kemény Gábor

Névszók, igék és mások...

Csombor Rita (CsR): Az Oktatásutató és Fejlesztő Intézet tankönyveiből, a kísérleti tankönyvekből fogok tanítani. Meglepett az a szófaji felosztás, amit a 6. évfolyamosoknak készült tankönyv tartalomjegyzékében találtam. Hat nagy fejezetből áll a könyv. A témakörök a következők: I. A névszók, II. Az élőbeszéd, III. Az igék, az igenevek és a határozószók, IV. A helyes beszéd és szövegalkotás, V. Névmások, viszonyozók, mondatszók, VI. A sajtó és az internet világa. A *névszók* kifejezés eleve kérdéses, megnéztem a digitális tankönyvet, de ott csak a tartalomjegyzékben, illetve utána, fejezetcímként jelenik meg. Nincs hozzá meghatározás, hátul, a fogalomtárban sem jelenik meg definíció. Nem látom, hogy az egyes témakörök egymásra épüljenek. A tanítást megkönnyíti, ha a gyerekek struktúrákat látnak, egymáshoz tudják kötni a témaköröket, az egyes nyelvészeti egységeket. Ennek a hiányát kifejezetten nagy hibának tartom. A hiba kettős. Egyfelől a második, negyedik és hatodik fejezetek megakasztják a gondolatmenetet, fontos dolgokról szólnak, de irrelevánsak a szófajtan szempontjából, másfelől a szófajok tárgyalásának sorrendje sem kedvez az előbb említett logikai építkezésnek. Az ötödik fejezet nehezen értelmezhető. Nem értem, hogy miért érdemes együtt tárgyalni a névmásokat, a viszonyozókat és a mondat-

„...a régi jó módszer
szerint folytatni
lehetne”

szókat. Mindezek alapján a kérdéseim a következők: 1) Van-e, létezik-e valamiféle logikus sorrend a szófajok tanítása szempontjából? 2) Az általános iskola 6. évfolyamán milyen sorrendben érdemes tanítani a szófajokat? 3) Értelmezhető-e szófajtan kategóriaként a *névszók* kifejezés? 4) Érdemes együtt tárgyalni a névmásokat, a viszonyozókat és a mondatzókat?

Lengyel Klára (LK): Minden megállapítással és kétellyel egyetértek. A szófaji rendszer elvont, csak magasabb szinten átlátható struktúráját nem lenne szabad más témakörök tárgyalásával megszakítani. Ha a tankönyv szerzőjének a könnyítés, a tananyag lazítása volt a szándéka, megoldhatta volna másképpen is, a témakörön belül alkalmazott kreatív, játékos, alkotó jellegű, sikerélményt biztosító önálló, még inkább csoportfeladatokat közbeékelésével. A tananyag ebben a formában egyik témakör oktatásának sem kedvez, sem a retorikának, sem a grammatikának, sem a szövegtannak, sem az ortográfiának.

A szófajok, mindannyian tudjuk, rendszert alkotnak. Örülök, hogy Csombor Rita mint a 6. osztályosokért is felelős tanár nem hiányolja a szófajok rendszerezését. Ebben az életkorban a szófaji rendszert még valóban nem lehet megtanítani, s ha megnézzük a 6. osztályos tananyag tartalmát, azt tapasztaljuk, hogy a korosztályban még nem vezetik be a komolyabb, elvont rendszerismeretet kívánó tantárgyak zömét sem. A biológia helyett természetismeretet, a földrajz helyett hon- és népismeretet tanítanak (az 5. osztályban). Nincs még fizika és kémia sem. A történelem tantárgy kerettantervében a következő mondatokat találjuk mintegy magyarázatként is: „Mivel az 5-6. évfolyamos tanulók gondolkodása konkrét, ezért esetükben a múlt képszerű megjelenítése különös jelentőségű. (...) A 7-8. évfolyamos tanulók gondolkodása már inkább elvont szintű, ... [a történettanítás] komolyabb elemzéssel társul...” (OFI Történelem, társadalom és állampolgári ismeretek 5-8. osztály, 1). Az általános pedagógiai szemlélethez igazodva helyeselhetők, ha az egyes szófajok tanítását nem előzi meg a szófaji rendszer egészének és struktúrájának tudatosítása. A szófajok tanításának sorrendje nem mindegy. Azokat a szófajokat kell

elsőként megismertetni, felismertetni a tanulókkal, amelyek több szempontból központba kerülnek. Hangsúlyozom: ezeket a szófajokat előbb felismertetni kell, és nem leírni, jellemzőikkel tudatosítani, ahogyan az ember a növényeket és az állatokat is előbb csak felismerteti (ez harangvirág, az macska). Felteszem, hogy a legfontosabb szófajokat az alsó tagozatban már megismertetik a gyerekekkel.

CsR: Miket tart „fontosabb szófajoknak”?

LK: Azokat, amelyek formálása, alakítása (ragozása, képzése, összetételben való használata), amelyeknek elemzése az olvasás- vagy irodalomórán, használata az idegennyelv-órán előtérbe kerül. Ezek az igék, a főnevek és a melléknévek. Ezt a három szófajt a magyar anyanyelvi órán kell először felismernie a tanulónak, s nem a németórán kell megtudnia, hogy van ilyen is. A hatodik osztályban erre a tudásra kellene ráépíteni a továbbiakat. Ige – főnév – melléknév: ez az ideális sorrend. Rendszerszerűleg több jelenség, folyamat, művelet kapcsolódik az igéhez, mint a főnévhez. A melléknév pedig (ahogyan a neve is mutatja) csak „mellék-” a „fő-” után. Az ige egy másik rendszerezésben, a mondatrészek tanításában is előre fog kerülni, hiszen az ige a „legtermészetesebb” állítmányszerű szófaj. Tehát szerintem sem jó, ha a főnév tanítása megelőzi az igéét. Nem hiba, de nem jó.

CsR: Hogyan tanítsuk a szófajokat?

LK: Az ige tanításával együtt az igeragozást, a számot és a személyt is tudatosítani kell. Ez már út a személyes névmáshoz, amit természetesen nem kell az igével együtt megtanítani, de említeni lehetséges. Az igéhez kapcsolódik az igeikötő tanítása is. Természetesen ezt sem kell külön szófajként megtanítani a kezdetek kezdetén. Ige az *esik* is, a *lesik* is. Ám a helyesírási kérdések között már elő fog bukkanni az ige után következő, mégis az igéhez kapcsolódó szó, az igeikötő, melynek fogalma szinte észrevétlenül kerül be a tanulók tudatába (*esik le*). Az ige személyragozása, ideje, módja fontos és korán tudatosítandó anyag, hiszen nem könnyű megtanulni a helyesírást, és az igeidők, igemódok megalkotása az idegen nyelvekkel való egybevetés miatt is szükségessé válik. A jövő idő segédigéjével is szembesülni kell. Számomra a főnév a második szófaj az oktatásban. A hatodikosok nyilván felismerik a főnevet, sőt egy-két fajtáját is meg tudják különböztetni, hiszen a tulajdonnevek helyesírása jóval korábban tananyag. A főnévhez kapcsolódóan érdemes megtanítani a névelőt és legalább felismertetni a névutót. A melléknév természetesen külön tanítandó. Én a melléknév után azonnal és külön tanítanám a számnévet. A számnév helyesírásával kapcsolatos kérdéskör remélhetőleg hosszú ideig része a tananyagoknak.

CsR: A névutóknál érdemes építeni az előzetes tapasztalatokra, hiszen alsó tagozaton és 5. évfolyamon is előkerülnek a szótövek és a hozzájuk kapcsolódó toldalékok, és a *háznál/ház mellett* játékkal rá lehet őket vezetni a névutók ragokhoz hasonlítható szerepére.

LK: Visszatérve a harmadik kérdéshez, abban reménykedem, hogy a *névszók* fejezet cím „csupán” súlyos elírás a 6. osztályos tananyagban, nem pedig a tananyagfejlesztők járatlanságának következménye. A *névszó* elnevezés nem szófajtan, hanem morfológiai terminus. A névszók között a főneveket, a melléknéveket, a számnéveket, valamint a főnévi, melléknévi névmásokat tartjuk számon, tehát 10 vagy 11 szófajt, melyek többé-kevésbé azonosan toldalékolhatók. A kísérleti tankönyv következő kiadásában remélhetőleg eltörlik ezt a fejezetcímet. Amint Rita látja, a névmások közül a személyes névmás tanítását én már az ige tanításánál kezdeném. „*Én, te, ő, mi, ti, ők*” nélkül nincs „*viszek, viszel, visz, viszünk, visztek, visznek*”. Ha a tanítási sorrend: ige, főnév, melléknév, számnév, akkor a régi jó módszer szerint folytatni lehetne a határozószóval, majd a névmásokkal. A névmások után össze lehetne foglalni az eddig megismert viszonyozókat. A mondatzókat (mint ha a törtán) a szófajtan végére kerülhet, hiszen minden gyerek szívesen gyűjt, keres és alkot hangutánzó szavakat és köszönésformákat.

Lengyel Klára

Parkinson

Amikor néhány napja, bevásárlásomból hazafelé tartva egy a közelben lakó, nagyjából korombeli ismerőssémmel találkoztam – aki máskor szinte mindig bűbájos yorkshire terrierjét sétáltatta –, meglepve láttam, hogy imádott kutyusa ezúttal nincs mellette, ő pedig láthatóan törődötté, megviseltté vált legutóbbi összefutásunk óta. Szóba elegyedtünk, s egészsége iránt érdeklődő kérdésemre bánatos hangon elmondta, hogy a kedvenc jószág két héttel ezelőtt kimúlt, már nem lehetett rajta segíteni, majd hozzátette: „rólam pedig bebizonyosodott, hogy *parkinsonos* vagyok”.

Együtt érzően, szomorkásan búcsúztam el tőle, de már hazaértemig megfogalmazódott bennem, hogy a *parkinsonosság-ról* (vagy *Parkinsonosság-ról?*), azaz az ezzel kapcsolatos nyelvi problémákról írok egy cikket lapunkba.

A Parkinson-kórt, vagyis azt a degeneratív idegrendszeri betegséget, amelynek jellemző tünetei nyugalmi remegés, izommerevség, csökkent arcimimika, a gondolkodás lelassulása és még egy sereg más, olvasóim legalább hallomásból alighanem mindnyáján ismerik. Az idősök jellegzetes betegsége ez, amelynek eredete egyelőre ismeretlen, ha pedig bizonyítható oka van (baleset, agyvérzés, agyi infarktus, agyvelőgyulladás, anyagcsere-betegségek), akkor inkább Parkinson-szindrómaként tartják nyilván. Ez azonban a mi szempontunkból most lényegtelen, mivel a következőkben nem a betegségről, hanem annak nevééről lesz szó.

A *Parkinson-kór* vagy *Parkinson-szindróma* megjelölés azok közé a szavak közé tartozik, amelyek egy sajátos szóalkotás útján, tulajdonnevek köznevesülésével jöttek létre. Több száz ilyen szavunk van. Ilyen pl. a *dália* virágnév, amely A. Dahl svéd botanikus nevét rejtje magában; a *zserbó*, amely Gerbeaud Emil cukrász „alkotását” idézi fel számunkra; a *röntgen*, amely W. K. Röntgen német fizikus nevének köznévvé válásával alakult ki, vagy a *kalasnyikov*, amely tervezőjének, egy alig egy-két éve elhunyt szovjet-orosz tábornoknak a nevét őrzi. A különbség csak az, hogy a felsoroltak és társaik már teljesen elvesztették tulajdonnévi voltukat, a *Parkinson-kór* ellenben még őrzi.

Csak hogy az a kérdés, valóban őrzi-e még, és ha igen, meddig. Annak szemléltetésére, hogy a tulajdonnévi eredetű köznevek esetében nemegyszer köznevesülési folyamattal állunk szemben, jó példa a Rudolf Diesel német gépészmérnök nevéhez fűződő motornak, mozdonynak, olajnak a neve. Fél évszázaddal ezelőtt még csakis a *Diesel-motor*, *Diesel-mozdony* forma volt használatos, akkor azonban változás következett be. Mivel történetesen én is egyik előidézője vagyok e változásnak, kénytelen vagyok saját magamat idézni. 1973-ban jelent meg a Gondolat kiadásában az Anyanyelvi kaleidoszkóp című, általam szerkesztett könyv, amely számos szerző – részben kollégáim – kisebb nyelvészeti cikkeit tartalmazza, köztük persze az enyéimet is. Az én „Diesel és dízelesítés” című cikkemből idézem a következő részletet:

„Egy-két év óta a Rudolf Diesel német gépészmérnök nevét őrző *Diesel-motor*, *Diesel-mozdony*-féle kifejezések is fel-felbukkannak »köznév« formában, tehát így: *dízelmotor*, *dízelmozdony*. A *Diesel* nevet tartalmazó szókapcsolatok mind előfordulásuk gyakorisága, mind a nyelvben betöltött szerepük tekintetében eljutottak a köznevesülésnek arra a fokára, hogy ezt a jellegüket most már írásban is kifejezzük, tükröztessük. A *Diesel* névből már nemegyszer képzővel alkotunk új szót – pl.

dízelesítés –, márpedig ez még inkább amellettszól, hogy már köznévként kell tekintenünk.”

Javaslatom akkor termékeny talajba hullt. Az 1984-ben megjelent akadémiai helyesírási szabályzat szótári részében már köznévként szerepel szavunk. Idézem a szótárból az idevágó részt; a benne levő számok az érintett szabályzati pontokat jelzik: „dízel; dízelolaj, dízelmotor, dízelmozdony 201.; *de*: Diesel (*személynév*) 214. – dízelesít 34. dízelesítjük, dízelesítjük”.

Nos, amikor szeretett kutyáját gyászoló ismerősöm a saját betegségére, Parkinson-kórjára is utalt a *parkinsonos* megjelöléssel, önkéntelenül – hiszen a nyelv bűvára élete minden pillanatában az – rögtön arra gondoltam, hogy ez esetben is határkőhöz értünk, vagy legalábbis ahhoz közelítünk. Mit tesz isten,

James Parkinson

még ugyanaznap este, A hegyi doktor című, osztrák-német tévéfilmsorozat nézése közben arra figyelek föl, hogy a szóban forgó háziorvos így szól egy pácienséhez: „A labor megerősítette, hogy *parkinsonod* van”. Nem *Parkinson-kórod*, hanem egyszerűsítve, így: *parkinsonod*. E „megerősítés” után az internet Google-programjára is rákapsoltam. Elég volt az általában orvosi kérdésekkel, betegek panaszaival foglalkozó Hoxa portálra tekintenem, s már jegyezhettem is fel számos adatot. Ízelítőnek, íme, néhány! „Itt egy 80 éves idős néniről van szó, és lehet *parkinsonos*”; „Akinek *parkinsonos* a hozzátartozója, küldenek ápolót”; „Nálunk apukám a *parkinsonos* immár 10 éve”; „Magától a *parkinsontól* nem fogunk meghalni, ez tény”; stb.

Mindezek után úgy vélem, kimondhatjuk, hogy a Parkinson-kór neve már köznevesülöben van. Van még egy-két olyan társa, amely követheti ebben, de nem akarok túl sokat markolni, s erre ezért most csak utalok egy-két példával. Az 1799-től 1854-ig élt Carl Adolph von Basedownak, a Basedow-kór egyik első leírójának a nevét már a múlt században is gyakran láthattuk *bazedovkór* írásmódban, s láthatjuk ma is. Az Osiris Helyesírás című nagy munkájában címszó is a *bazedov*, így, azaz kis kezdőbetűvel, z-vel és v-vel írva, tehát azt mondhatnánk, ez még előbbre is jár a köznevesülésben, mint a *parkinson* (kiejtésben parkinon) forma. Én azért nem ezt teszem az első helyre az idevágó példák között, mivel az angol-szász nyelvterületeken inkább a *Graves-kór* elnevezést használják Robert James Graves (1796–1855) ugyanezen irányú tevékenysége nyomán – adataimat az internet Google-programjából, részben a Wikipédiából veszem –, s e betegség megnevezésére újabban a *Graves-Basedow-kór* látszik a leggyakoribbnak. Az Alois Alzheimer német ideggyógyász által leírt betegség, a róla elnevezett *Alzheimer-kór* is fel-felűnik *alzheimer*, illetve *alzheimeres* formában, de *alzheimer*, *alzheimeres* változatra még nem akadtam, s így most erre vonatkozólag sem foglalok el határozott álláspontot. Ha felbukkanna, nem ellenezném, de ezzel most nem foglalkozom.

A Parkinson-kór *parkinson*, továbbképezve *parkinsonos* változata azonban már itt van szemünk előtt, s noha a *parkinsonos* írásmód még szokatlan (az internetről csupán két-három *Parkinsonos*, illetve *parkinsonos* adatot jegyezhettem föl), valószínűnek tartom, hogy ennek gyakoribb felbukkanása is csak idő kérdése. Ha valóban e felé haladunk, szerintem ez egyáltalán nem baj. James Parkinson nem fog forogni a sírjában, ha azt „észleli”, hogy neve már teljesen elvesztette tulajdonnévi jellegét. Inkább örül annak, hogy munkásságával nemcsak a tudománynak s a társadalomnak tett jó szolgálatot, hanem teljesen beépült a nyelvbe is.

Grétsy László

Lássuk a Medvét!

A 12.-es magyarnyelv-tankönyv egyik fejezete a nyelvi változásokról szól, s hogy ez minden szinten megfigyelhető. Például az állandósult kifejezések terén is: közmondások, szólások keletkeznek, illetve avulnak el. Főldom rejtvényként az osztálynak a tankönyv példáját az új állandósult szókapcsolatokra. Elmondom a szóláshasonlat egyik felét, hogy fejezzék be: kevés vagy, mint... A könyvben ez a „megoldás” szerepelt: „Mackó sajtban a brummogás”. De az osztályból e helyett Medve sajt hangzik el. Persze, hisz a Mackó sajt már csak nosztalgia (esetleg néha retróakcióban kapható), a Medve sajt viszont a jelen. (Érdekes adat, hogy valójában a Medve sajt a régebbi: ez volt az 1905-ben alapított Stauffer és Fiai Részvénytársaság húzóterméke. A háború után fölborult tulajdonviszonyok közepette lett Mackó 1953-ban – ahogy a retroastro.blog oldalon olvasom.)

Ez a tanulságos eset arra hívja föl a figyelmet, hogy szólások, közmondások nemcsak kivesznek és keletkeznek, hanem a meglévők módosulhatnak is. (Lám, az állandósult kifejezések nem is olyan állandóak.)

És itt nem azokra az esetekre gondolok, amikor tájékozatlanságból rosszul használ-

nak egy szólást, közmondást. Ezeket egyértelműen romlásnak, rontásnak értékelhetjük, hiszen a szókapcsolatok így épp a szemléleti alapjukat veszítik el. Olyan példák jutnak eszembe, mint „nem enged a 21-ből”, „Közös lónak túrós a háta”.

Nem is arról beszélek, amikor az „okos” felnőttek megváltoztatnak egy állandósultnak tekinthető, gyerekeknek szóló szöveget, mert a kicsik úgysem értenék (s ez egyszerűbb, mint megmagyarázni): a „Mese, mese, mátká, / Pillangós batárba” ríme így változik madárkává – akkor is, ha így nincs semmi értelme...

De megtörtént ez más dalokkal is. Életében legalább egyszer mindenki volt már ballagó „vén diák”, s énekelte: „Ez út hazámba visszavisz, / Filiszter leszek magam is.” Illetve ez nem is biztos, illetve lehet, hogy nem így. Az én emlékeimben például ez él: „jó munkás leszek magam is”, de rémlik egy miniszteres variáció is. Ez utóbbit az interneten is megtaláltam, meg még ilyeneket: „dolgozó”, „építő” (a jó munkással együtt ezekben erős ideológiai motiváció érezhető), sőt, az egész sort átírva ezeket is: „barátok leszünk akkor is”; „nagy tettek várnak engem is”.

S ha már a dalszövegeknél tartunk, nem is az olyasféle, hippoliti magasságokban szárnyaló „átértelmezésekre” gondolok (tudják, hippodrom), amikor a lakodalmas zenekartól ezt halljuk: „A vásárhelyi híres dromedáron”.

Am ezen példák abban már közelítenek írásom témájához, hogy a rontás oka az idő múlása, a világ fejlődése: a *túros, batár, filiszter, promenád* szavak kikoptak a használatból, sok beszélő nem is ismeri a jelentésüket. Mert a Mackó sajt esetében is erről van szó, csak azt nem nevezném romlásnak.

Kutattam az emlékeimben hasonló példák után, s egész a gyermekkorig vissza kellett mennem: gyermekjátékszövegekig, csúfolóig. Ha valamelyik kislány szoknyában vigyázatlanul ült le, ezt mondták neki: „Messze van a Buda vára, mégis idelátszik”. Am ezt a feleségemtől – aki nálam fiatalabb korosztályba tartozik – már így hallottam: „Messze van Budapest, ...” Hát hogyné: a ma embere Budapestet gyakrabban emlegeti és hallja, mint Buda várát.

És a gyerekeim (de talán már a feleségem is) fogócska közben már *házba* futottak be a fogó elől, én még *csűrbe*. (A mai gyerekek közül vajon hány tudná megmondani, mi az a *csűr*?)

Ha meg valaki nagyon bámult minket, könnyen megkaphatta, hogy „mit néző, nem vagyok én színész nő”. Am eredetileg a rímszó más volt: *intéző*. De intézőt (egy uradalmi birtok gazdasági vezetőjét) már 80 éves édesapám is legfőljebb gyerekkorában láthatott.

De térjünk vissza a szorosabb értelemben vett állandósult szókapcsolatokra. A „leesett neki a tantusz” szólás azért változott meg, mert a nyilvános telefonkészülékbe már nem ezt a pénzt helyettesítő érmét kellett bedobni, hanem pénzdarabot. A tantusz

hatvan fillérbe került, ezt a hetvenes évek vége felé az egyforintos érme váltotta fel. Ma már sem tantusszal, sem fillérrel nem találkozhatunk, úgyhogy a szólásnak ebben a formában nem jósolok hosszú életet.

Ezek után érdekelni kezdett, hogy milyen befejezést ad ki egy keresőprogram a „hiányzik, mint...” kezdetű szóláshasonlatra. Egy-két találat volt a hagyományos „ablakos (üveges) tótnak a hanyatt esés”-re is, de leggyakrabban ez jött be: „léggömbárusnak a nyílzápor”. Meg még ilyenek: „lónak a hátúszás”, „mókusnak az erdőtüz”, „vakondnak az aljzatbeton”, sőt, „Robinzonnak a Sziget-hetijegy”.

De csoda-e? A mai gyerekek azt sem tudják, kik a tótok. (A Pál utcai fiúk telepőréről, Janóról is azt hiszik, hogy ez a vezetékneve: így is írják, Tóth), üveges tótot pedig már én sem láttam. A drótos tót hosszan elnyújtott „drotóóós” kiáltása viszont még fölhasant néha az utcánkban gyermekkoromban. De már ő sem eltört cserépedényeket drótozott össze, hanem lyukas fémfazekakat foltozott.

A foltozott edények szegény világáért nem kár, de néha úgy érzem, világunk szegényedik e régi szavak, szólások nélkül. Órizzuk meg hát nyelvünk képzeletbeli múzeumában – vagy a valódiban, hiszen már olyan is van.

Balog Lajos

„A nyelv ma néktek végső menedéktek”

Stilisztikai jegyzetek Reményik Sándor Az ige című verséről

A „helikoni triász” – Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László – lírája szólalt meg először az első világháború és Trianon okozta eszmei és földrajzi széttagolódás nyomán. Erdély mindegyiküknél titokzatos szóvá változik, s az erdélyi természet színeiben kezd magára ébredni a költészet. Reményik Sándor is a természetbe indul vigaszt keresni: az országhatárok változtak, de a szülőföld maradt, a hegyek nem változnak, a vizek tovább folynak, s az embereknek tovább kell élniük. Tamási Áron szavaival: Reményik „minden verse egy szikra volt. S gyakran csillag, mely tiszta fényvel, ezüstben rezegve szökött fel az égbe...”

Az ige ilyen csillag, figyelmeztetés is sorstársai számára; a kisebbségbe szorult erdélyi magyaroknak anyanyelvünk megtartó erejét hirdeti.

A szövegmondatokban birtokos személyragos szavak – (a nyelv ma) néktek, menedéktek, (ne szaggassátok) szirmai, borát – erősítik a mondanivalót. Társulnak hozzájuk a vigyázatok, beszéltek, ejtsétek, ne törjétek, ne szaggassátok többes szám második személyű, illetve a ne nyúljon, beszéljen, virul, imádkozna, hozna, issza, néz, nem engedi el egyes szám harmadik személyű igék. Mindnyájunk anyanyelvéről van szó, ezért szerepelnek a szövegben az ige, a szót, a nyelv határozott névelős szavak. A kérdés, a figyelmeztetés fontosságát hangsúlyozzák az utalások: vigyázatok ma, e drága nyelvet, úgy beszéljen, az legyen...

Jelentéstan elem a szövegben a vigyázatok, nyelv szavak ismétlése s a Vigyázatok ma jól, mikor beszéltek mondat háromszori ismétlése. Az erősítés, a nyomatékosítás, a költő mondanivalójának több oldalú megvilágítása a cél a felsorolás szerepeltetésével. Reményik azt érzékelteti, mit is jelent számára/számunkra a nyelv: menedék, tündérvár, katakomba, hóban viruló rózsafa, szent kehely. Anyanyelvünkhöz úgy kell közelíteni, mint ahogyan a háromkirályok jöttek Jézus Krisztushoz, aranyat, tömjént, myrrhát hozva. A nyelv művésze, a költő pedig legyen király, pap és próféta. A költő számára még ez sem elég, ellentétel párosítja az elmondottakat, szembeállítja a darócot a főpapi talárral, a királyi nyelvet a koldus dadogásával, értelmileg is nyomatékosítja a szöveg üzenetét, hangulatilag is megerősítve azt. A költemény címe

(Az ige) rámutat a szöveg egészére, megjelöli annak témáját, s mivel a Bibliából kölcsönzött szóval azonosítja anyanyelvünket, hatásos is, megképzik előttünk az idézet: „Az ige testté lett – Verbum caro factum est”. A költemény keletkezésének hátterében költőink, íróink véleménye húzódik meg: anyanyelvünket óvnunk, őriznünk kell, s ez a figyelmeztetés még inkább időszerű, amikor erdélyi magyar nyelvünk életében eszmei és földrajzi széttagolódás indult meg, bekövetkezni látszott Ady Endre fájdalmas jóslata a szétszóródásról.

A költeményben valóságos világkép jelenik meg. A költő figyelmeztetése: vigyázzunk anyanyelvünkre, áhítattal ejtsük ki a szót, mert anyanyelvünk menedék, katakomba (mint ahogyan az első keresztyének ide menekültek az üldöztetés elől), de tündérvár is, rózsafa is, úgy beszéljünk, mintha imádkoznánk, mert anyanyelvünk szent kehely: „Ki borát issza, Élet borát issza, ... s a kelyhet többé nem engedi el”.

A szöveg magyar nyelvű, mai, érzelmkifejező, figyelmeztető felhívás, szépirodalmi alkotás.

Az ige

Vigyázatok ma jól, mikor beszéltek,
És áhítattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakomba,
Vigyázatok ma jól, mikor beszéltek!

E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki: ne szaggassátok szirmai
A rózsafának, mely hóban virul.
Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul,
Mintha imádkozna,
Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna!

És aki költő, az legyen király,
És pap, és próféta és soha más,
Nem illik daróc főpapi talárhoz,
S királyi nyelvhez koldus-dadogás.

Vigyázatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázatok: a nyelv ma szent kehely,
Ki borát issza: Élet borát issza,
Előre néz s csak néha-néha vissza –
S a kelyhet többé nem engedi el!

Reményik Sándor

(Kolozsvár, 1890. augusztus 30.–
Kolozsvár, 1941. október 24.)

tos szerepet tölt be életünkben, miért fontos, hogy „áhítattal ejtsük a szót”: végső menedéktek, drága nyelvet, főpapi talár, királyi nyelv, szent kehely. A költemény szóképei közül a szemléleti és hangulati elemeket egyesítő metaforákat említsük: A nyelv ma néktek végső menedéktek, tündérvár, katakomba, hóban viruló rózsafa, szent kehely, ki borát issza: élet borát issza.

A szöveg mondatai – néhány kijelentő mondat között – felszólító, tiltó mondatok, a szöveg üzenetének megfelelően.

A vigyázatok, ejtsétek, beszéltek, ne törjétek, ne nyúljon hozzá, ne szaggassátok, beszéljen, legyen, nem illik igei állítmányok verbális stílusúvá alakítják a szöveget. A költemény a szerző egyenes beszéde.

Málnási Ferenc

Alapból

Azok az új szavak, amelyek nem idegen nyelvekből érkeznek hozzánk, legtöbbször képzéssel vagy összetétellel jönnek létre. A két leggyakoribb szóalkotásmód miatt szinte el is feledkezünk ritkább társaikról.

Számos egyéb mellett közéjük tartozik a ragszilárdulás is. Erről a szókeletkezési módról akkor beszélünk, ha egy rag (jellemzően határozórag) valósággal rákövül a szótőre, azaz toldalékból a fő részévé válik. Az így létrejövő új szó jelentése már más, mint az eredeti alkotóelemek „összege”. Egy régóta (a korai ómagyar korból adathatóan) élő határozószavunk példáját említve: a *títkon* jelentése nem ’a titok felszínén’ (pedig alkotórészeiből ez adódna), hanem ’leplezve, észrevétlenül’.

Magától értetődik, hogy a ragszilárdulás leginkább határozószók születésében kaphat kulcsszerepet. Ez nem pusztán lehetőség: a magyar nyelvtörténet minden szakaszában keletkeztek ragszilárdulással újabb és újabb határozószók.

Úgy tűnik, napjainkhoz közeledve ez a szókeletkezési mód a korábbi időkhez képest megritkult, de ma is működik. Az utóbbi megállapítást példázza írásom főszerplőjének, az *alapból* határozószónak a létrejötte.

Előzménye, az *alap* főnév *-ból* ragos alakja természetesen mindenkinek ismerős az olvasmányjaiból és a mindennapok nyelvhasználatából. A magyar nyelv nagyszótárának *alap* szócikkében is találunk *-ból* ragos formát: „[a pénz] nagy része a CIA pénztárából folyt,

„alapból nem lenne bajom”

abból az *alapból*, amelyet a kormánynak nem kellett részletesen a költségvetésben feltüntetnie és tételenként a kongresszussal megszavaztatnia” (1985: Borbándi Gyulától).

A ragos főnévalakkal szemben az *alapból* határozószó új képződmény. Én csak néhány évvel ezelőtt figyeltem fel ismétlődő használatára fiatal munkatársaim beszédében. Nem volt nehéz megállapítani, hogy lényegében az *elve* színonimájaként alkalmazzák. Megfigyelésem szerint sűrűn használják, beszélt nyelvükben az *alapból* gyakoribb, mint az *elve*. Ezzel szemben az is jellemző, hogy – noha a fiatalok tudatában és gyakorlatában a beszélt és az írott nyelvhasználat határai általában kevésbé élesek, mint a középkorúakéban és az idősebbekéban – írásban (legálábbis tudományos cikkekben) az *alapból* határozószóval a fiatalok sem élnek. Az úgynevezett „írott beszélt nyelvben”, az internetes csevegésben, fórumokon viszont igen.

Bár felmérést nem végeztem, aligha tévedhetek nagyot, ha azt állítom, hogy az *alapból* határozószó használatában a nemzedéki határ jelenleg a negyvenéves életkor körül van. Úgy gondolom, hogy az ennél idősebbek gyakran még passzívan sem ismerik, a fiatalabbak viszont – a tizenévesektől a harmincasokig – gyakran használják. (A gyerekekről nem merek nyilatkozni.)

Mikor bukkanhatott fel az *alapból* határozószó? A beszélt nyelvhez kötött volta miatt ezt nehéz meghatározni, mégis megpróbálom felelni a kérdésre: részint következtetéssel, részint különböző források segítségével.

Abból, hogy a negyvenedik évükhöz közeledők használják a szót, a pár évvel idősebbektől viszont nemigen hallok, határozottan arra lehet következtetni, hogy az *alapból* a mai harmincasok „találmánya”. És mivel ez a határozószó elvontabb jelentésű annál, mint hogy gyerekkori találmányt láthassunk benne, úgy sejtem, hogy születésének időszaka a mai harmincasok tizenéves kora lehetett, ezért az 1990-es évekre, közelebről talán a középső szakaszukra gondolhatunk.

Megerősítik-e ezt a feltevést a nyelvészeti források?

A szótárak nem. Sem a Magyar értelmező kéziszótár megújított kiadása (2003), sem a Nagyszótár (2006) nem veszi fel az *alapból* határozószót. Igaz, Parapatics Andrea szlengszótárában (2008) megtaláljuk ’alapvetően, eleve; rögtön, az elején’ értelmezéssel, Kövecses Zoltánéban tíz évvel korábban (1998) viszont még nem. Az utóbbi tényben persze nem feltétlenül kell kronológiai különbséget látnunk; lehet, hogy a két szerző egyszerűen más-más helyen húzza meg a szleng határait.

Az 1772 és 2000 közötti időszakot felölelő Magyar történeti szövegtárban (<http://www.nytud.hu/hhc>) az *alapból* határozószó nem fordul elő. A Magyar nemzeti szövegtárban (= MNSz.: <http://corpus.nytud.hu/mnsz>) viszont igen, az 1990-es évek végéről való adatokkal képviselve.

Mindezt figyelembe véve a szó felbukkanási idejére vonatkozó feltételezésem helytállóan mondható.

Feltűnő, hogy az MNSz. adatainak mindegyike az úgynevezett „személyes” műfajból, internetes fórumról való, vagyis a szövegtár más műfajaiban (szépirodalom, hivatalos iratok, tudományos próza, sajtónyelv) az *alapból* határozószó nem fordul elő.

A fórumról származó példák (idézésükkor az írásmódjukat, hibáikat nem igazítom ki) az ’elve’ jelentésnek többféle árnyalatát képviselik: – ’mindjárt az elején, első lépésként’: „Az sem baj, ha *alapból* a nézegetést a legjobb színfelbontással kezdjed” (1999); – ’világnézete vagy alaptermészete szerint’: „Én *alapból* útalom az erőszakot” (1999); – ennek a kettőnek a kombinációja: „Pedig *alapból*, amíg mást nem mond, tesz stb, nem szeretek senkiről sem roszt feltételezni” (1998). Megjelenik a ’lényegében’ és a ’szükségszerűen, feltétlenül’ árnyalat is: „A személyzettel *alapból* nem lenne bajom, csak hát rühellem a tömeget, meg ha a kis pipikék szemtelenkednek készséges kiszolgálás helyett” (1998), illetve: „Én szerintem az államnak nem kötelessége *alapból* támogatni az egyházakat” (1998).

Az interneten (a Google segítségével) az új évezredből is az idézetekhez hasonló adatokat találunk. Közülük itt csak egyet idézek; ez a ’világnézete, alaptermészete szerint’ árnyalathoz áll közel: „Érdekes, de az én dokim sem tudott sokat a Rota oltásról, de *alapból* ellenez minden plusz oltást” (2007).

Véleményem szerint kiemelt figyelmet érdemel a következő, frissebb példa: „Másik kérdés, hogy a választómenüben kb 1 másodpercem marad, hogy op rendszert válasszak, utána *alapból* indul az xp” (2012). Az *alapból* jelentése itt ’automatikusan, kézi beavatkozás nélkül’. Úgy vélem, ez lehetett az a jelentés(árnyalat), amelyben az *alapból* határozószó megszületett, tehát a számítástechnika szókincséből kiindulva kerülhetett át az élet és a nyelvhasználat más területeire. Ez a feltételezés mindenesetre összhangban van a szó felbukkanásának idejével és használóinak a nemzedéki határával is.

Az új szó meggyökeresedését, elterjedését nyilvánvalóan az is segítette, hogy az *alap* főnévből jóval korábban, más ragokkal már létrejöttek határozószó-szerű alakulatok: (valamilyen) *alapon*, *alapjában* (véve). Másfelől alaki és részben jelentésbeli mintaként szolgálhatott a *kapásból*, a *zsigerből* és a *csípőből* is.

Az *alapból* határozószót az interneten kívül még nem láttam leírva. Beszélt nyelvi használatának tévésorozatbeli felbukkanására viszont már van adatom. A Barátok közt egyik fontos szereplője, Zsófi ezt mondta az indulatkezelő kommunikációs tréningről: „Látod, a nőknek még erre sincs szükségük. Ők *alapból* jól kommunikálnak” (2015. június 26.). A jelentés: ’elve, alapadottságként’.

Egyelőre nem tudhatjuk, hogy az *alapból* bekerül-e a valódi írásbeliségbe, és ha igen, mikor. Biztos, hogy meglepődnék az első találkozásakor, de *alapból* nem ellenezném.

Horváth László

Fürkésző

Mi alapján, ez alapján

Az ilyen típusú, a birtokos jelző ragját nélkülöző szókapcsolatról már kerekén tíz évvel ezelőtt kifejeztem ellenérzéseimet, amely azóta sem gyengült. Ebben több kiváló, nagy nyelvészeti múlttal rendelkező szakember is megerősített („Ki nem tudnám ejteni azt a szókapcsolatot, hogy *ez alapján*” – mondta egyikük). A *mi alapján* típusú, kérdő mondatot bevezető kifejezést próbálok analógiás hatásnak tulajdonítani (vö. *A háznak a kapujában egy kerékpár áll*, illetve: *A ház kapujában egy idős néni ül*. Mindkettő jó.). Az *ez alapján*-t viszont még mindig idegenkedve fogadom. Az illetén alakulatokban ugyanis nemcsak a birtokos jelzőnek a (véleményem szerint szükséges) ragja tűnik el, talán a nyelvi takarékoság jegyében, hanem a teljes hasonulásnak sem marad nyoma, azaz: *ennek alapján* > *ez alapján*!

Rendel

A szakorvosi rendelőben kiszól az asszisztensnő: „Áginak (ő a gyógytornász) megváltozott a *rendelési* ideje.” Néhány nappal később a következő felvilágosítást kapom egy másik egészségügyi intézmény betegfelvételi pultjánál: „A főorvos asszony asszisztensnője ma nem *rendel*, szabadságot kapott.”

Eddig úgy tudtuk, hogy *rendelni* egy egészségügyi intézményben csak orvosi diplomával rendelkező doktorok/doktornők szoktak!

Kedves Olvasóim!

Ez a megszólítás őszinte: számomra minden olvasóm *kedves*. De ez a szó nem mindig állja meg a helyét; inkább divatos jelzőnek mondanám. Bár kissé bizalmas, többnyire udvarias megszólítás is lehet. Bizalmas, hiszen egy általunk nem ismert, talán felettünk állónak is érzett emberhez nem illik ez a megszólítás. Akkor inkább így helyes: *Tisztelt Képviselő Úr!*, *Tisztelt Főorvos Úr!*, *Tisztelt Professzor Úr!* Kár is erről írni, hiszen ezt mindenki tudja. Nézzünk egy kicsit vissza: a múlt század elejére, meg még régebbre, hiszen manapság divat a retró.

Kezembem van egy réges-régi üzleti levél borítékja. Nyomatatva áll rajta: *Tekintetes*, majd a nyomtatott sorokban szerepel a név és a cím. Tehát joggal azt gondolhatjuk, hogy akkoriban ez volt az általános megszólítás. A Magyar értelmező kéziszótár szerint ez a cím járt a köztisztviselőknek, értelmiségieknek, hatóságoknak. A cselédet tartó elvárta, hogy őt a cselédje *tekintetes* úrnak, a feleséget pedig *tekintetes asszonynak* szólítsa. Az irodalomból jól ismert Gárdonyi Géza regénye: *Az öreg tekintetes*. De volt a polgárságnak egy rétege, amelynek ez kevés volt, és a *nagyságos* jelzőt igényelte. A XIX. században a miniszteriális tisztviselőgárda tagjainak a fizetési osztályba sorolás alapján járt a cím: VII. osztályban a titkár *tekintetes*, a VI. osztálybeli osztálytanácsos *nagyságos*, míg az V. osztályba tartozó miniszteri tanácsos már *méltóságos úr*. Olykor egyszerűbb polgárok is elvárták a *nagyságos úr*, *nagyságos asszony* titulust. (Megjegyzem, hogy egykor Rákóczi tiszteletkelt meg a „*nagyságos fejedelem*” címmel.) Menjünk azonban feljebb a ranglétrán, hiszen még jön egy magasabb rang, a *méltóságos*. Ez azonban már csak bizonyos kiváltságosoknak járt. Például így illett szólítani a professzorokat, a Felsőház tagjait; a katonaságban ez járt az alezredesnek és a nála magasabb rangúaknak. Egy közönséges polgár nem hívhatta magát *méltóságos úrnak* vagy *asszonynak*. De a minisztereknek is kijárt a *nagyméltóságú* jelző, ha belső titkos tanácsosok is voltak; ha nem, akkor csak a *kegyelmes*. Természetesen a korábban *nagyságos*, később akár *méltóságos báró úr*, és a *méltóságos gróf úr* is hivatalos megszólításnak számított. Érdekeséggé említem, hogy míg szűkebb hazánkban a báró *nagyságos*, a gróf *méltóságos* volt, addig ez Erdélyben fordítva vált szokássá. Nem tudok olyan rendeletről, amely a megszólításokat szabályozta volna.

A legmagasabb fokozat a *főméltóságú* melléknév volt. Ez egykor főhercegeknek járt, a taglalt időszakban azonban csak egy fő viselhette: a kormányzó.

Korábban a nép az uralkodót *felségnek*, *felsőleges úrnak* szólította, akár tegező formában is: „*Felsőgednek* mi a kívánsága?” A királyi család többi tagja viszont csak *fenség*, *felsőleges úr* lehetett.

Az idők folyamán számos más megszólítás is használatban volt (pl. a vitézi rend tagjainak a *nemzetes úr* megszólítás járta), de ezek idővel kimentek a divatból.

A régi világban a hivatalos leveleket többnyire ilyesféle szöveggel zárták (miként én most):

Maradok teljes tisztelettel:

Láng Miklós

Kis barátom Szentgálról

Esteledik, utcai öltözékben ülök a Balaton partján és olvasok. Mellettem vidám tizenévesek csevegnek. A legfiatalabbal, egy 13 éves fiúval szóba elegyedem. Elmondja, „Szentgálról” jöttek egy hétre, valamelyik leány rokonainak a nyaralójában laktak.

– Lőrincze Lajos szülőfalujából valók? – kérdelem.

– Hát azt meg honnan tetszik tudni, hogy ő ott született?

– Magyartanárr vagyok, sokat hallgattam a Tanár Úr ötperces műsorait, az Édes anyanyelvünket a Kossuth rádióban. Talán nem is voltam idősebb akkoriban, mint ti most. Van egy folyóirat, azt is Édes Anyanyelvünknek hívják, néha irok is oda. És tudatod, hogy azt a rádióműsort ő alapította 1952-ben?

– Hát azt nem. De azt igen, hogy „hires” nyelvész volt. Tessék eljönni hozzánk jövőre. Lőrincze-napok lesznek nálunk. Akkor ünnepli a róla elnevezett iskolánk Lőrincze Lajos születésének a 100. évfordulóját. Mi nagyon büszkék vagyunk ám arra, hogy ő a mi falunkban született. És nagyon szép falu a miénk, meg az iskolánk is.

– Hát ha meghívtok..., tán még el is megyek. Legalább megismerem a Tanár Úr szülőfaluját. Küldtök egy meghívót? Esetleg van e-mail címetek? – és előhalászok neki egy névjegyet a tárcám-ból, rajta az e-mail címünkkel.

– Hogyne lenne! Még itt a nyaralóban is van internet. Majd irok! Maga olyan kedves asszony.

Sz. Györfly Sarolta

Gyűjtőnevek többes számban: irodalmak, zenék

Irodalmon e cikkben valamely tudományterület szakirodalmát, illetve szűkebb értelmezésben azt a jegyzéket értjük, amely a tudományos dolgozatok és szakkönyvek zárófejezeteként felsorolja az idézett forrásmunkákat. Mindkét esetben gyűjtőfogalommal állunk szemben, amely valamilyen sokaságot foglal magában, ezért a címben szereplő többes számú alak csak különleges esetekben indokolt. Legalábbis valamilyenkor így volt.

Egy zömmel magyar nyelvű cikkeket közlő szakfolyóirat szerkesztőjeként azonban mind gyakrabban szembesülök azazal, hogy az *irodalom* szót az irodalomjegyzék egyes tételeire is alkalmazzák, a listában szereplő munkákat pedig *irodalmaknak* nevezik. Lektorként ezeket rendre kijavítottam, s még ma is javítgatom, de eljárásom indokoltságát illetően egyre erősebb bennem a kétely.

Mind többször találkozunk ugyanis a gyűjtőfogalmak többes számú alakjával, és úgy tűnik, hogy nyelvhasználatunk befogadja, illetve részben már be is fogadta ezeket. Ha beírjuk valamilyik internetes keresőbe a *szakirodalmak* szót, tapasztalhatjuk, hogy ilyen cím alatt többnyire egyetlen témakör forrásmunkáit sorolják fel. A *szakirodalom* szóra ugyan jelenleg még sokkal több találatot dob ki a számítógép, de a *szakirodalmak* részesedése már meghaladja a 10 százalékot.

Ha kizárólag ezzel az esettel állnánk szemben, talán még egyszerű nyelvi hibának tekinthetnénk egy-egy forrásmunka *irodalomként* történő megnevezését, ám úgy tűnik, hogy általánosabb és terjedőben lévő jelenségről van szó. Hiába köztudott, hogy pollent, azaz virágport csak a porszemek sokasága képez, a híradások a virágporszemeket rendre *polleneknek* nevezik. A plankton eredetileg a vízben lebegő parányi élőlények összességét jelenti, de ma már a különböző planktonszervezeteket is *planktonokként* emlegetik. Néhány évtizede a zenei műsorokat még zeneszámok alkották, ma már egyetlen műsorblokkon belül is *zenék* szólnak a rádióból.

Az idősebb generáció tagjaként még tartom magam a nyelvi hagyományokhoz, de egyre inkább hajlok afelé, hogy el kell fogadnunk a változásokat. Felfokozott életemponk, felgyorsult beszédünk a pontosság rovására is előnyben részesíti a rövidebb kifejezéseket, s függetlenül attól, hogy elnyerik-e tetszésünket vagy sem, a terjedésük valószínűleg megállíthatatlan.

Harka Ákos

Színház és nyelv

Háromféle Tartuffe

Nagyszerű lehetőség a színházi alkotóközösség számára, ha többféle szövegváltozat közül választhat, mert az adott műnek különböző fordításai állnak rendelkezésre. A rendező (és a dramaturg) dönthet úgy, hogy egy korábbi, veretesebb magyarázást állít színpadra, és megkeresi a klasszikusabb szöveg befogadhatóvá tételéhez alkalmas játékmódot. De a színpadra állítók választhatnak egy modern fordítást is, ha elképzeléseiknek, szándékaiknak ez felel meg jobban. (Értékhierarchia természetesen nincs a kétféle közelítésmód között; remek és rémes előadásokat is lehetett már látni mindkét fajta döntést követően.) Sokszor az adott előadás rendezője újonnan kér fel egy fordítót, hogy készítsen modern szövegváltozatot. Ennek nyomán az utóbbi években, évtizedekben többek között számos Shakespeare- és Molière-mű jelent meg friss fordításban a színpadokon (majd nyomtatásban is); előbbieket jelentős része Nádasdy Ádám remek tolmácsolásának köszönhetően.

Az Örkény István Színház Molière *Tartuffe*-jét Parti Nagy Lajos „szabad fordításában” tűzte műsorára (a színlapon szerepel ekként; a 2006-os nemzeti színházi bemutató „Parti Nagy Lajos: *Molière: Tartuffe*”-ként jelezte viccesen szerzők és szövegek kapcsolatrendszerét). Parti Nagy alapvetően megtartja a mű jeleneteit, szereplőit, helyzeteket; sok helyen a dialógusok megformálása sem lép lényegesen túl az eredeti szöveg kortársi, humoros tolmácsolásánál. *Tartuffe* első jellemzése például így hangzik az utóbbi kb. hatvan év háromféle fordításában:

Vas István:

PERNELLE-NÉ:

Az jó ember, lehet adni az ő szavára,
És én nem tűrhetem – mert előtt a harag –,
Hogy megtámadják őt az ilyen szamarak.

DAMIS:

Egy álszent törtető döntse el, mit hibáztam?
Eltűrjem zsarnoki, új hatalmát a házban,
S hogy szórakozni is csupán azzal lehet,
Amit ez a kegyes nagyúr megengedett?

Petri György:

PERNELLE-NÉ:

Igen, ő tökéletes. Őrá kellene hallgatnia mindenkinek, és kikészülök, amikor beleköt egy magadfajta idióta.

DAMIS:

Micsoda? Tűrjem, hogy egy ilyen rohadt strici zsarnokoskodjon a házban? Senki ne csinálhassa, amihez kedve van, ha ez az illető nem méltóztatik engedélyt adni rá?

Parti Nagy Lajos:

PERNELLE-NÉ:

Mert *Tartuffe* az egy ... tartuff. Az egy etalon. [...] Az epém elfakad, hát már semmi se szent?

Megjelent a www.e-nyelvmagazin.hu Színház és nyelv című rovatában is (a szerk.).

DAMIS:

Szent? Álszent, nagymama! A szemét hova tette?

Mióta itt főtör ez az imahernyó
Apánknál, meg se moccanhatunk nélküle.
Belepfázik a dolgainkba, sőt dönt,
Hogy mit lehet és mit nem, a tököm kivan,
Már ha kilehet az engedélye nélkül.

A mű előrehaladtával azután Parti Nagy egyre erőteljesebben formálja át az eredeti dialógusokat. (Végül a mű szerkezetébe is beavatkozik: 2006-ban elhagyta az ötödik felvonást, 2015-ben viszont új befejezést illesztett a cselekményhez.) Részint mai társadalmi-morális kérdéseket enged átsejteni a több száz éves szövegen (és Bagossy László rendezése kiválóan illeszkedik ehhez az alkotói szándékhoz), részint felerősíti a szöveg vallási és szexuális utalásait – *Tartuffe*-öt és az iránta való rajongást jellemezve –, és mindezt megfajli jellegzetes nyelvi humorával. Helyszíke miatt csak egy-egy példa álljon itt (a szabad-szájú, cserfes Dorine komorna replikáiból). Az elsőben *Tartuffe*-ről szól:

Vas István:

Csak hízik és dagad, az arca majd kicsattan.

Petri György:

Egyre dagadtabb, és majd kicsattan az egészségtől.

Parti Nagy Lajos:

Az szép kövér már.
Nem győzi a jólét keresztjét cipelni.

A következő részletben Dorine *Tartuffe*-höz (és szolgálójához) beszél:

Vas István:

Csak ennyi kell, s az úr már kísértésbe jön? [...] Ön, uram, teljesen pőrén állhatna itt, S én veszélytelenül nézhetném tagjait.

Petri György:

Úgy néz ki, maga elég könnyen kísértésbe esik. [...] Én például, ha tetőtől talpig pucéran látnám magát, akkor sem kísértene meg a meztelensége.

Parti Nagy Lajos:

Szép, mondhatom, ha már ennyitől fölizgul! [...] Tőlem állhatnátok itt csóré meztelen, Te meg a gazdád, aztán lóbálhatnátok, Amitek van, váltig, Szűz Máriára mondom, Rátok se pödörnék...

Az Örkény István Színház előadása Parti Nagy Lajos szövegének segítségével briliánsan oldja meg, hogy az ungtig ismert klasszikus vígjáték – közhelyektől és didaxistól mentesen – nagyon szórakoztató legyen, és a mai világról (is) szóljon.

Dömötör Adrienne

Az életerős, modern magyar nyelv pillérei

Szarvas Gábor emlékezete

Itt állunk Szarvas Gábor budapesti emlékművének talapzatánál, s elgondolkodhatunk, vajon miféle kerek évfordulóba kapaszkodhat az emlékezet.

Ha gondolatban végigfutunk életútján s munkásságának legjelesebb darabjain, láthatjuk, igazából semmilyenbe – ha csak halálának 120. évfordulóját nem kiáltjuk ki azzá. Az elmúlásnál azonban kedvesebb a születésre, az értékek továbbélésére gondolunk. Olyan értékekére, melyekért Szarvas Gábor egész nyelvész munkásságával és emberi habitusával küzdött. A legfontosabb ezek közül a modern, európai magyar nyelv megteremtése. Tegyük gyorsan hozzá, a modernséget a magyar nyelv évezredes erejére, sokszínű forrásaira támaszkodva kívánta elérni, tartózkodva csalókan csillogó, felesleges szó- és szerkezeti kölcsönzésektől, melyeknek nemritkán ma is hamis médiahősök táplálta nyelvi sznobéria, az anyanyelv indokolatlanul csekély presztízse vagy szellemi tunyaság egyengeti útját a közösség mindennapi nyelvhasználatáig.

A ma uralkodó felfogás szerint egy életerős modern nyelv fenntartásának és fejlesztésének (legalább) két alapvető feltétele van: az egyik a nyelvi változatosságban, a sokféle nyelvi variációban rejlő életerő védelme és kiaknázása, a másik a jól tervezett, tudatosan fejlesztett írott köznyelv. Utóbbi nélkül nincs modern kultúrnyelv (Európában sem), előbbi nélkül pedig a legjobban kodifikált és jogilag körülbástyázott nyelvváltozat sem sokat ér, mivel a gazdag népi nyelvi források apadásával fogyatkozásnak indulnak a nyelvfejlés és a művészi értéktartás lehetőségei.

Szarvas Gábor a nyelvi változatok fontosságát papíron ugyan elismerő, de a tudatos nyelvfejlés és nyelvművelés létjogosultságát megkérdőjelező honi kutatók hajlamosak kardcsörtető, féktelen ortológusnak elkönyvelni. Talán azért, mert valaha megelégedtek Szarvas Gábor programcikkének, a *Mit akarunk*-nak első három mondatával... Az igazság az, hogy mindannyiunknak érdemes újra kézbe venni a Magyar Nyelvőr első számának e teljességében is rövid programcikkét. Ha pedig komolyan kézbe vesszük, látni fogjuk, Szarvas Gábor, kora terminológiai keretei közt, a modern nyelvtervezésért-nyelvfejlésért, erdélyi s honi szövetségeink szép nevét idézve: a nyelvápolásért szállt síkra, pillanatig sem feledkezve meg eközben nyelvi időnk mélyesége eurázsiai kútjáról.

„Elhanyagolt nyelvkincseknek kutatása”; „ismeretlen tájszók s tájszólások gyűjtése, még nem ismert népdalok, közmondások, köszöntők, gyermekjátékok, népi nyelvi sajtóságok mellett főleg a népmeséknek alakilag hű közlése”; „a nyelv törvényeinek figyelembe nem vételével alkotott szók bírálata”; „tudományos és szakművek, hivatalos iratok s tankönyvek nyelvének megbírálása s ugyanezen célból a nép számára készült műveknek szemmel tartása”; „szinonimák egybegyűjtése s jelentmények árnyalatainak meghatározása”; „a jelenlétekenyebb írók szókincsének kimutatása”...

Megannyi, egymással ölelkező, ha úgy tetszik, keveredő feladat, a normatív szempontoktól a variációkutatásig. A töredékesen idézett, ám így is tekintélyes feladatsor nem maradt üres vállalás, a Nyelvőr fejlécén jelzett szerkesztőségben, a Hungária-vendéglőben ki tudja, hány fekete fogyott, míg a második évfolyam tekintélyes szerzőgárdája, 98 név összeállt! A nyelv tudományos-közéleti fórumán együtt szerepelt *Arany János*, *Ballagi Aladár*, *Barna Ferdinánd*, *Brassai Sámuel*, *Budenz József*, *Fogarasi János*, *Greguss Ágost*, *Hunfalvy Pál*, *Kriza János*, *Ponori Thewrewk Emil*. Néhány év múlva „Rokonföldi” álnéven *Petrás Ince*, a moldvai magyarság lelki atyja, nagy hatású

Tisztelt Szerkesztőség!

Néhány, a magyar nyelvben – szerintem helytelen kiejtéssel – már-már meghonosodott idegen szó, ill. egy név miatt keresem meg Önöket. Előbb a szavakról teszek említést, és csak utánuk a névről.

A textilművészet műfaja a *gobelin*, ami a magyar beszédben újabban többnyire „goblejn” alakban hallható. Holott a szó, ami alighanem egy hajdani francia művész neve, helyesen kiejtve „goblen” lenne. Olykor, sajnos, még művészettörténészek is „goblejn”-t mondanak.

A sokak által devizaalapon felvett kölcsönök tekintélyes része frank, különösen svájci frank alapú. A fizetési eszközt sokan nem a magyar nyelvben megszokott és elfogadott *frank* alakban, hanem „fran”-ként említik. Affektáltan hat! Mellőzzék!

Mindig zavar, amikor azt hallom, hogy „reneszánsz”. A szó az olasz *rinascimento*, azaz „újászületés” szó francia megfelelője. A művészettörténetben franciás formában meghonosodott kifejezés helyesen *röneszansz* lenne, *ö*-vel és *a*-val. Mégis úgy ejtik ki, ahogy egy olasz mondaná, aki nem képes a francia kiejtőmódot alkalmazni. Hát van ennek értelme? (Kár, hogy a magyar helyesírási szabályzat is csak a *reneszánsz* írásmódot enged meg. Ha e mellett helyt adna a *röneszansz* formának is, ez a kiejtésre is kedvezően hatna.)

Végül a név: a Szovjetunió ura volt harminc éven át Sztalin, aki a magyar beszédben és sajtóban 1945-ig *a*-val szerepelt. *A*-val, nem *á*-val. Azaz magyaros kiejtési formában. Az oroszban a nevet hosszú *á*-val ejtik. Engem magyar beszédben irritál ez a kiejtőmód, mert árad belőle a személyi kultusz. Az az áhítat, amivel az akkori magyar „fejesek” – de nem csak ők – az *á*-t hosszan elnyújtva kiejtették, engem végtelenül zavar. Mert az összes többi orosz nevet nem oroszos formában, hanem mintegy magyarosan mondták ki. Lenint így, nem pedig *Lényin*-nek nevezték még Rákosi és társai is. Ahogyan Tolsztojról sem *Talsztój*-ként szólunk. Mivel a cirill betűs szláv neveket magyarosan átírt alakban használjuk, nyugodtan ejtsük is őket így. Akárhogyan van is, engem a Sztalin *á*-val zavar. Persze nem csak az *á* betű miatt.

Kidohogtam magam. Ez is valami!

Szívélyes üdvözléssel:

Dr. Del Medico Imre

folklórgyűjtője is csatlakozik a költők-írók, nyelvészek-fordítók és folkloristák illusztris Nyelvőr-köréhez.

Majd félszáz évvel Trianon előtt vagyunk. Ada szülöttének láthatára értelemszerűen messze túlterjedt a könyvtári filológizálás és a Nyelvőr-zés korlátain, elérte a Kárpátok bérceit, sőt elérte Klézsét is. Sokoldalú és erőket összegző kívánt lenni. A Magyar Nyelvőr első évtizedeivel hiteles példát mutatott arra, hogyan lehetséges a sikeres nyelvápolás és nyelvtervezés érdekében egy korszak értelmiségének javát összefogni. Ez a szellemiség valóban emlékezésre méltó, erőt adó, és egyúttal még több, még jobb munkára sarkall minket!

Pomozi Péter

Megjegyzés:

Elhangzott 2015. június 3-án 17 órakor az MTA székháza előtt található Szarvas Gábor-mellszobornál, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda és a Szarvas Gábor asztaltársaság által rendezett Szarvas Gábor napon. A Szarvas Gábor asztaltársaság 2000-ben alakult meg a Magyar Tudományos Akadémián, és minden év február-április-június-szeptember-november hónapjában találkozik. Az asztaltársaság nyitott. 2015-től az asztaltársaság új helyen találkozik, legközelebb november 18-án 18.00 órakor. A találkozók kizárólag előzetes regisztrációval lehet részt venni: iroda@e-nyelv.hu.

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Nyelvi időutazás

„Elfelejttem olykor-olykor, nem tudhat még újmagyarul ez az atom-ókor. Szerencse, hogy beszélhetek így a vén szülékkel, a gondolatátvivő kézi készülékkel” – kántálja Kőbüki a Mézga család felejthetetlen kezdődalában. A Kőbüki által használt újmagyar Romhányi meséjében ezer évvel fiatalabb a mai magyarnál, a rajzfilmet jegyző zseni erre az időre már akkora változásokat képzelt el, hogy szegény Gézának Aladár korántsem önzetlen segítségét kellett igénybe vennie MZ/X megértéséhez.

Vajon ha visszafelé utaznánk ugyanennyit az időben, megértenénk-e az akkor beszélt magyart, az államalapítás idejének magyarját? Ebből az időszakból összefüggő szövegművek, sajnos, nem maradtak fenn, és az is fájó veszteség, hogy a Julianus által 1236-ban meglátogatott volgai magyarok nyelvéről mindössze ennyi maradt fenn: „Bármit mondott nekik a hitről vagy egyebekről, a legfigyelmesebben hallgatták, mivel teljesen magyar a nyelvük; megértették őt, és ő is azokat.” Ha azonban kicsit kevesebbet próbálunk az időben visszaugorni, már viszonylag kényelmesen tudunk a fél évezreddel korábbi magyar nyelvvel ismerkedni, s ha nem is beszélhetünk a „vén szülékkel”, bizonyos értelemben bepillantathatunk az általuk folytatott beszélgetésekbe. A Nyelvtudományi Intézet honlapján szabadon elérhető történeti-magánéleti adatbázis (<http://tmk.nyud.hu/>) olyan szövegeket tartalmaz (elsősorban magánleveleket és tanúvallomások jegyzőkönyveit), amelyek talán a leginkább tükrözik azt, hogyan beszéltek 300–500 évvel ezelőtt magyarul. Az alábbiakban egy kis ízelítőt próbálunk adni abból, mennyiben térhetett el a magyar nyelvnek ez a változata a maitól.

Köztudott, hogy a szókinccs a nyelv leggyorsabban változó rétege; szótárak nélkül nehezen tudnánk értelmezni, ha nekünk írná meg Kanizsay Orsolya, hogy „*ím elküldtem kegyelmednek a szaladiát nyolc tunával, egy kosornya habarnyicát, egy tuna rántott halat, egy tuna tintahalat*” (1559: *szaladia* 'sózott hering', *tuna* 'hordó, dézsa', *kosornya* 'kosár', *habarnyica* 'polip'). Ez azonban csak egy szélsőséges példa, melynek azért is nehéz az értelmezése, mert szövegösszefüggés nélkül szerepel itt. A keresőfelület, mellyel a fenti címen találkozhat az érdeklődő, sokféle lekérdezést tesz lehetővé, akár azt is, hogy hosszabb, egybefüggő szövegeket olvassunk.

Mivel az adatbázis morfológiailag (alakitanilag) elemzett szövegeket tartalmaz (azaz minden egyes szóelőfordulás esetében van arról is információ, hogy mi az adott szó töve, annak szófaja, illetve milyen toldalékok szerepelnek rajta), ennél célzottabb keresések is futtathatók. Visszatérve arra a kérdésre, mennyire változott a nyelv, álljon itt néhány mintakeresés illusztrációként, elsősorban a kötőszavak köréből, melyekről ismeretes, hogy szintén elég változékony elemek. Ha mindössze annyit írunk a keresőfelületen az „Elemzés” feliratú ablakba, hogy C (ez a kötőszavak morfológiai címkéje; a teljes lista, valamint a keresési útmutató itt található: http://tmk.nyud.hu/2/userguide_nav.html), és elindítjuk a keresést, akkor kapunk egy igen hosszú listát az összes kötőszóról, közel 23 ezer találattal. Az adatok inentől szabadon böngészhetők; az alábbiakban célzottan „csemegézek” közülük.

Az *azonban* a mai magyarban kötőszó, mely egymással szembeállított tagmondatokat kapcsol össze (pl. *Péter elment, Pál azonban ott maradt*). Ha erre a szóalakra rákeresünk az adatbázisban, olyan előfordulásokat is találunk, amelyekben ugyanez az értelmezés nem lehetséges: „S

azonban megmondta a fatensnek” [= tanúnak]. A kérdéses szóalak itt nem lehet kötőszó, hanem időhatározóhoz 'azonnal, rögtön' jelentéssel, a kötőszói szerep pedig ehhez képest másodlagos. Az újabb funkció megjelenése onnan eredeztethető, hogy időhatározószóként is állhatott olyan tagmondat élén, melynek viszonyát az azt megelőző tagmondatához kötőszó nem jelölte, mint például a következő esetben: „*hogy nekijük hagymájuk nem volt, s nem adhaták, azonban Farkas Dóra nagy haraggal a fatenstől elmenvén megfenyegette*” (1760). Feltételezhető, hogy így, időhatározószóként gyakran állt olyan tagmondatok között is, amelyek között ellentétes viszony volt, de ezt a viszonyt sem jelölte kötőszó, csak a tagmondatok tartalmából volt kikövetkeztethető. Ezt a kikövetkeztethető jelentést egyes beszélők az időhatározószóhoz társították, azaz átértelmezték azt kötőszóként. A következő mondat ezt a kétféle értelmezési lehetőséget illusztrálja, ebben ugyanis egyaránt érezhető az *azonban* 'rögtön' jelentése, ugyanakkor a két tagmondat ellentétes viszonya is: „*sokszor nevezett Simon Jánosnak leányát feleségül akarta elvenni azon szolga, azonban ezen fatensnek felesége ellenezte elvinni azon leányt*” (1729). Az ilyen típusú előfordulások adtak tehát lehetőséget az időhatározószó kötőszói átértelmezésére, a határozószói és a kötőszói használat a vizsgált korokban egymás mellett élt, majd később az *azonban* időhatározószóként ki is kopott a nyelvhasználatból.

Hasonló változáson ment keresztül a *holott*, amelynek eredeti, helyjelölő funkcióját (*hol* + *ott*) az adatbázis még őrzi úgy, hogy az elem vonatkozó névmásként (= 'ahol') két tagmondatot kapcsol: „*Feleségem övemét küldte Váradra a nézőhöz, holott mondta a néző*” (1699).¹ Ugyanakkor már ennek az elemnek is megvan egy más típusú, ún. megengedő funkciója (= 'bár, pedig'): „*Minden nyavalyátokért emberre vettek, holott az Isten a nyavalyát az emberre rábocsátja*” (1723).² Ennek esetében is vannak olyan adatok, amelyek mindkét értelmezést lehetővé teszik („*a gyermek teste mindenütt megszederjesedett, holott azelőtt nem volt szederjés*”, 1744). A változásban egy köztes, időhatározói használat is szerepet játszhatott (= 'amikor'), amelyből még egy további, feltételelenséget jelölő funkció is kialakult (= 'ha'): „*az pedig megfenyegette a rab asszonyt, hogy eresszen meg, holott nem, vasra vereti*” (1747).

Bizonyos esetekben a funkcionális változást a szó alakjának változása is kíséri. Ez figyelhető meg a *hiszem* esetében, amelyből a *hiszen* kötőszó keletkezett. A következő példa jól mutatja, hogy milyen környezetben történhetett meg az átértékelődés: „*En azt mondtam, hogy az bizony vesztes, a sok rosszaktól vagyok, de hiszem könnyű arról tenni*” (1755). A *hiszem* itt kétértelmű, hiszen tekinthető ragos igének is, amelynek a rákövetkező egység tagmondat formájában megjelenő vonzata [= 'én hiszem azt, hogy'], de újabb funkciója is érződik ('hiszen' kötőszó, amely saját korábbi alárendelt tagmondatát kapcsolja a megelőző tagmondatához). A későbbiekben a két funkció alakilag is elkülönül.

A kereső segítségével számos más típusú (alaktani, szórendi, jelentéstani) változás is könnyen megfigyelhető. Annyi viszont már talán ebből a kevés adatból is kitűnik, hogy a magyar nyelv 300–500 évvel korábbi változatát jó részt segítség nélkül is érthettük volna. Erről azonban (1. 'pedig', 2. 'tüstént') bárki szabadon meggyőződhet az adatbázis segítségével!

Gugán Katalin

A szerző a Finnugor és Nyelvtörténeti Osztály tud. munkatársa. A kutatást az OTKA K 116217 szám alatt támogatja. (A szerk.)

¹ 'A feleségem elküldte az övemét Váradra a látóhoz, ahol a látó azt mondta.'

² 'Minden bajotokért az embert hibáztatjátok, pedig az ember Isten bocsájtja a bajokat.'

Stiliztikai széljegyzetek egy regény margójára Dragomán György: *Máglya*

Az elmúlt esztendő „csillagos éve” volt a magyar regényírásnak: két olyan nagy (terjedelmében és értékében is nagy) regény jelent meg, amelynek irodalom- és stílustörténeti jelentősége már most, megjelenésük után néhány hónappal is tisztán látható. Utoljára talán 1922 volt ilyen év, amikor Móricz Tündérkertje és Krúdy Hét Bagolya látott napvilágot. Az egyik új nagy magyar regényről, Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című művéről áprilisi számunkban közöltünk értékelést Fűzfa Balázs tollából. Most a másíkról, Dragomán György *Máglya* című regényéről szeretnék néhány stilisztikai észrevételt tenni.

De előtte engedtessek meg a nyelvésznek, hogy néhány szót általánosságban is szóljon erről a megrendítő szépségű új magyar regényről, amelynek hatása alól hetek elteltével sem tudja (persze nem is akarja) kivonni magát.

A *Máglya* egy tizenhárom éves kamaszlány én-elbeszélése, egyes szám első személyben előadott beszámolója az 1989-i román forradalom utáni hónapok történéseiről, az elbeszélő testi és szellemi felnőtte válásáról. De a regénynek van egy másik főszereplője is, a „boszorkányos” nagyanya, aki időnként átveszi az elbeszélés fonalát, és belső monológjával egy másik drámai eseménysor, az 1944-es deportálások emlékét is beleszövi a történetbe. (Az ő emlékezéseit dőlt betűs szedéssel különíti el a szerző az első narrátor szövegétől.)

Fontos sajátossága ennek a műnek, hogy az aprólékos realizmussal felidézett környezet és eseménysor leírása időnként misztikus-fantasztikus közegbe csap át (a halott nagyapa kísér-tetelakjának ismételt felbukkanása, a félelmetes, egyben azonban segítő rendeltetésű agyagember, ez a sajátos erdélyi magyar gölem, a nagyapa széttépett búcsúlevelét puzzle-ként összerakó hangyák és mindenekelőtt a nagymama különféle bővölései, ráolvasásai). A realitásnak és a fantasztikumnak ez a többszólamúsága Dragomán regényét a dél-amerikai „mágikus realizmus” (Borges, García Márquez, Vargas Llosa) irányzatához kapcsolja.

A beszédhelyzet, az emlékek torlódása alapvetően meghatározza a mondat szerkezetet: a naplószerű emlékezés, a belső monológ általában hosszú, olykor igen hosszú mellérendelt összetett mondatokban fogalmazódik meg. A két főszereplő megnyilvánulásain kívül ilyenek Krisztinának, a fiatal lány osztálytársának szabad függő beszédként a szövegbe épülő emlékezései is. A rövid tagmondatok olykor oldalalok kereszttül halmozódnak egymásra, és ez az izgatott élőbeszéd benyomását kelti. Ennek kontrasztjaként különös nyomatékot kapnak azok a részek (például az agyagembert életre keltő varázslat vagy a regény végén a nagyanya megégetésének megkísérlése), amelyekben igen rövid mondatokat alkalmaz az elbeszélő.

Az erdélyi magyar miliói felidézését szolgálják az ottani közbeszédben általános használatú, román eredetű jövevényszavak (*apartment* 'lakás', *blokk* 'panelház, tömbház', *blokknegyed* 'lakónegyed, lakótelep', *borkán* 'befőttésüveg', *foncsika* 'papírdarab, fecni', *fűss* 'vízhatlan ruhaanyag, ill. az abból készült kabát', *fűsskabát*, *fűss télikabát*, *kalorifer* 'fűtőtest', *motorina* 'gázolaj, dízelolaj', *pix* 'golyóstoll', *punga* 'műanyag bevásárlószatyor', *szukk* 'üdítő') és a román szó tükörfordításaként meghonosodott *márciuska* 'március 1-jén, a tavasz kezdete alkalmából ajándékozott díszes kítűző'. Ezek a szavak a szövegben elszórtan, nem túl gyakran fordulnak elő, épp elegendő mennyiségben ahhoz, hogy a román nyelv folyamatos hatásának kitett erdélyi magyar városi beszélt nyelv jellegét érzékeltessek.

Ugyanez a funkciója a román mintára alakult *jön, hogy...*, *jön, hogy (el)higgye* szerkezetnek, amely a magyarországi olvasó számára elég idegenszerűen hat. Ez a beszédfordulat a román *vine să*, illetve *nu-mi vine să cred* kifejezés tükörfordítása, és általánosan el van terjedve az erdélyi magyar köznyelvben. A regényben mindössze három ízben fordul elő (az iskolatárs leányok, a Svédországból érkező, narancsot hozó férfi és az iskolai könyvtárosnő beszédének közvetett, szabad függő beszédként való idézésében): „csak meg kell nézni a nagyanyámat, na, az aztán olyan csúf, hogy ha csak rá gondolnak, már *jön, hogy felsírjanak*”; „ahogy a tévén meglátta, hogy szétlőtték a fejét, hát istenbiza *nem jött, hogy higgye...*”; „jajistenem, hát visszajöttünk, *nem is jön, hogy elhiggye*”. Választékos magyarsággal ezek kb. így hangoznának: *már sírhatnakuk van, nem akaródtok elhinni, nem tudja vagy nem akarja elhinni*. Nem újabb keletű kontaktusjelenségről van szó, hiszen már a nagybányai születésű Tersánszky-nál is előfordul: *hadonászni jött, azaz hadonászni támadt kedve*. Ezt Lőrincze Lajos idézi (és hibáztatja) a szépirodalmi alkotások nyelvhelyességi lektorálásának olykori szükségességéről szóló, az *Emberközpontú nyelvművelés* kötetben is olvasható cikkében. Mivel a *Máglya* írója a *jön, hogy...* kifejezést mindhárom esetben az ottani beszélt nyelv festésére alkalmazza, nem kifogásolhatjuk eljárását. Ez persze nem jelenti azt, hogy örömmünkre szolgálna, ha az ottani magyarság írott nyelvében is gyökeret verne ez az idegenszerűség. Ettől azonban – a kifejezés kollokviális jellege miatt – aligha kell tartanunk. (A román nyelvi háttér tisztázásában Szász Zoltán, Balla Péter és Balla Edit volt segítségemre.)

Akadnak a regény szövegében (a tisztán narrátori szövegben is) olyan szavak, amelyek nem idegen hatásra, hanem a romániai magyar nyelv különfejlődése során alakultak ki: *egybefürdőruha, egyberuha, egybedressz* 'egyrészes fürdőruha', *iskolástáska* 'iskolatáska', *tolvajlétrát tart* 'bakot tart', *elvettek a villanyt* 'kikapcsolták', *visszaadták a villanyt* 'bekapcsolták, visszakapcsolták'. Találkozhatunk a szerző szűkebb anyanyelvének, a kelet-magyarországi regionális köznyelvnek a jelenségeivel is, amilyen az *á* utáni *o*-zás (*lábos, lábom*) vagy az *ö* ~ *e* magánhangzós alakváltozatok közül az *e* hangzósoknak az előnyben részesítése (*az emberek feje felé* 'fölé' *lőttek, peckeli* 'pöcköli', *pergelt* 'pörkölt'). Előfordulnak olyan alak szerinti tájszavak is, mint a *csihány* 'csalán', *csiklint* 'csiklandoz', *dürücsköl* 'dörgöl, dörzsol'.

További példáimat a szintaxis köréből veszem. A *meg kell kérjem* már szinte nem is számít regionális jellegűnek, hiszen a budapesti köznyelvben is elterjedt a *meg kell kérnem* rovására. Feltűnik viszont a *rámárol vmire* (*megmárol vmit helyett*): „*Rámárolok a rajzok darabjaira*”. A *vminél fogva* helyett következetesen a *vmitől fogva* vonzatot alkalmazza: *a farkuktól fogva, a lábától fogva, a korától fogva*. Ebben a néhány esetben a szerző (és a kötet kiadói szerkesztője) mérlegelhetne volna a regionális alaknak az összmagyar nyelvcsokáshoz való igazítását.

Végül néhány megjegyzés (idézetek nélkül) a regény durva szavairól, olykori trágárságairól. Először is: számuk az újabb hazai gyakorlathoz képest elenyésző. Másrészt majdnem mindig valamelyik szereplő (nem a főszereplők) beszédének a közvetett idézésében fordulnak elő. Az író többnyire ki is teszi melléjük a *mondja, kiáltja, kiabál, sikít* állítmányt. A verbális agresszió több esetben fizikai agresszióval, verekedéssel is együtt jár. Úgyhogy elmondhatjuk, hogy a regény durvaságai egytől egyig motiváltak, a benne ábrázolt világ szerves alkotóelemei. (Tegyük hozzá: sajnós.)

Dragomán György regénye kilenc évvel követi előző munkáját, *A fehér királyt*. Vagyis a horatiusi „nonum prematur in annum” követelménye szó szerint teljesült. Megérte a fáradságot, mert a *Máglya* korszakos jelentőségű regény, nyelvi értékei alapján is. (*Magvető, Budapest, 2014, 443 oldal.*)

Kemény Gábor

A nyelvjárásnak reneszánsza van... Olvastott parasztösktől az online pellengérig

Herczeg Zsolt újságíró válaszol Balázs Géza kérdéseire

– Régóta követem a pályádat, s mindig jóleső érzéssel állapítom meg, hogy törekszel a nyelvi igényességre. Miért tartod fontosnak?

– Hódmezővásárhelyről származom, ahol a paraszti olvasóköröknek nagy hagyományuk van. Olvastott parasztok és szakmunkások az őseim. Az „olvass sokat, írd szépen, beszélj érthetően, fiam!” elvárás tőlük eredeztethető. Átolvastam a fiatalágom – mindenfélét, a szeméttől a szépirodalomig. Nem volt még internet. Kiváló nevelőim, terelőim, jóakaróim voltak: kézzől kézre adtak az idős parasztemberek, a könyvtárosok, a magyartanárok, az irodalmi színpadok vezetői, a főiskolai oktatók, az újságírók. Igényességre neveltek a munkahelyeimen és a diákújságíró egyesületben is, úgyhogy nagyon szerencsés vagyok. Imádom az anyanyelvemet, és mulhatatlan örömet, izgalmat jelent, hogy mindennap használhatom, játszhatok vele. Nem tartom különbséget más nyelveknél, nem rettegek érte, hanem élvezettel használom, miközben tartom, hogy a „lehetőség mévelni kötelesség”.

– Nem érzed-e magad olykor Don Quijoténak?

– Szerintem szélmalomnak lenni cikibb. Különben is, én csatában szeretek elesni. Derűsen állok hozzá ehhez a kérdéshez. Nem arra koncentrálok, hogy mennyire bosszant a nyelvi igénytelenség, a választékosság hiánya, a közhelyparádé, a modorosság vagy az öncélú trágárság, hanem arra, hogy ezen úgy is lehet nevetni, hogy nevelni is lehessen vele. Ha mást nem, hát magamat és néhány olvasómat. Ugyanakkor nem pártolom a bigott, erőszakos, kirekesztő nyelvtannácikat, és őszintén szólva kikacagom azokat is, akik nemzethalált vizionálnak bele minden kőszögbe. Lehet jó és erényes ember az is, aki funkcionális analfabéta, és a történelem ezerszer bizonyította, hogy sátán rejtőzhet a nyelvét szabályosan, sőt zseniálisan használó lelkében. Ha egy kőműves suksükölve ad egy szelet kenyeret egy hajléktalannak, azt többre tartom, mint a szavakat szonglór módjára hajigáló gúnyos publicistát, aki több diplomával is csak nyávogni és marni tud. Ha egyáltalán harcolok, akkor azért teszem, hogy úgy írjunk és beszéljünk, ahogy a helyzet, a téma, a partner megkívánja, ne pedig mindig, mindenkinek, mindenáron egyformán. Fordítsunk legalább annyi időt, figyelmet a nyelvhasználatunkra, amennyit, teszem azt, a ruhánkra, az ételünkre vagy a közlekedési szabályokra. A kő-hegyi turistaház zászlójának talapzatán van egy mondat: „Ahogy egymással bánunk, az a hazánk”. Érdemes izlelgetni.

– Indítottál egy blogot „Napidumák” címmel a nagyobb sajtóbakik bemutatására. Melyek voltak eddig a legjobb fogások? Mi a célod ezzel a gyűjtéménnyel?

– A Napidumák egy derűs hangvételű blog, illetve hozzá kapcsolódva egy Facebook-oldal. Mindenféle bakit – helytelen vagy helyes, de félreérthető feliratot – gyűjtünk, tehát nemcsak a sajtóból, hanem például cégtáblákról, lépcsőházak falújságairól, árucímkekről, sőt tetoválásokról is. Magunktól is. Leír-

Névjegy: Herczeg Zsolt (40 éves) újságíró. A hódmezővásárhelyi Mezőgazdasági Szki. elvégzése után a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán OTDK első helyezésként szerzett diplomát. Szülővárosa rádiójának, lapjának és hírportáljának munkatársa, később főszerkesztője volt, 2003 óta az InfoRádió belpolitikai riportere és parlamenti tudósítója. Önkéntes munkát végez a Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesületében. Könyve: „Presszárium – gyakorlati tanácsok kezdő újságíróknak”. Blogja: Napidumák. A Rigó Jázon-emlékdíj és a Kaczián Gábor-emlékdíj kitüntetettje. Hobbija a természetjárás és a hegymászás.

tam én már tudósításban, hogy „tőkehiányos szülőtermesztő”, ami emeletes baromság. Sokszor állítunk erre az online pellen-gérré olyan hibákat, például internetes cikkek címét is, amelyek valójában nem is bakik, hanem nevetséges, szármalmas, olcsó, átlátszó hazugságok és tudatos megtevesztések. Na, ezek dühítenek. „Eltemették Gisele Bündchen férjét” – harsogja a lájkvadász cím, a cikkből azonban kiderül, hogy a gyerekei, a strandon, a homokban, játékból...

Szerénytelenül a blog előképének tekintem Peterdi Pál Tücsök és bogár című sorozatát, valamint az Álljunk meg egy szó-ra! műsort és a Magyar Narancs Szüret rovatát. Ez nem szakblog – én nem vagyok nyelvész –, hanem nevetős harc az igénytelenség ellen. Az általunk kifigurázott bakik többségéért ugyanis nem az iskolázatlanság, a műveletlenség a felelős (az ugyanis szerintem nem bűn, a helyesírási tudás pedig nem IQ-gyorsteszt), hanem a trehányosság. Képtelen vagyok megérteni például, hogy egy emlékművön hogyan lehet súlyos helyesírási hiba vagy tárgyi tévedés. Szegeden például Juhász Gyula egyik versonát vésték kőbe rosszul. Az egyik újságban olyan cím jelent meg, hogy „Meghalt az utcán, de túlélte”. „100 éves centenárius” – ez egy tévéműsor felirata volt. Olvasni „légmentesen elzárt” ebolásról, háztűznézőbe vonuló tűzoltókról, „egészen fiatalon született” zsiráfébéiről, vásárolhatunk fej nélküli egész nyulat, és örülhetünk egy ilyen ruhabolti feliratnak: „f. ing akció”. Nem a személyeskedés, az általánosítás, az alázás, a lejáratás, a bosszú a céloom a Napidumákkal, hanem az, hogy az emberek először neveessenek, aztán pedig elgondolkodjanak: a környezetünk többet érdemel a nyelvi szennyezőanyagok szétszórásánál. A moslékot és a fekáliát sem öntjük már néhány száz éve az utcára.

– Mire figyeltél föl a vásárhelyi nyelvjárásban?

– Például a *fel* nálunk valóban *föl!* Arra figyeltem föl, hogy a mi nyelvjárásunk sokkal több, mint pusztán *ő-zés*. Az igazi finomságok a hangok szintjén vannak. Abban például, hogy a *semmi*, a *sömmi* és a *sëmmi* mind mást jelent: az első városias és szenttelen, a második megsemmisítően sommás, a harmadik kicsit gúnyos. Sok szép tájszavunk is van, amiket szándékosan, csak azért is használok: *garaboly* (‘fonott kosár’), *neszenákos* (‘körülmenyes’), *csozè* (‘rosszcsont’), *cuttiglis* (‘aprólékos’). A vásárhelyiek büszkék a nyelvjárásukra, ez ott komoly identitásképző erő. Nincs köze az iskolázottsághoz: professzor és idős parasztember egyaránt így beszél. Ha hazamegyek, én is váltok, észre sem veszem. Nem póz – nekem az anyanyelvem. Ott így köll beszélni, oszt kész. Nem köll mindönbem mindönt belemagyarázni, mer’ az embőr csihissé mén.

– A nyelvjárásváltás nem okoz gondot, esetleg valamilyen konfliktust?

– Már nem. Apám 20 évesen leszokott az *ő-zés*ről, mert a hatvanas évek elején a távoli Lentiben volt katona, és ott, akkor ez ciki volt. A középiskolában tanulva, aztán pedig a médiában dolgozva nyilván én is elsajátítottam a (regionális) köznyelvet. A nyelvjárás most viszont olyan, mint a pálinka és a mangalica. Reneszánsza van. Régen megvetett volt, most ez a „kézműves nyelv”. Érdekesnek, színesnek találják az emberek, és már nem kapcsolják össze a „bunkósággal”. Keresik és értékelik.

– Tevékenyen részt veszel diákújságírók, diákrádiósok oktatásában. Melyek a legfontosabb – a nyelvhasználathoz is kapcsolódó – tanácsaid?

– Ha rádiózásról van szó, akkor az, hogy „mindig egyszerűen, még egyszerűbben!”. Az újságírás nyelve – leszámítva a publicisztikát vagy például a rádiójátékok stílusát – nem az irodalomé. Mindig azt mondom a gyerekeknek, hogy kerüljék a közhelyeket, a modorosságot, a bikkfanyelvet, a rendőrmagyart és a politikusdumát, legyenek természetesebbek, érthetőek, de választékosak. Ne az „asztalos újságírást” műveljék: „kiemelte, hozzátette, leszögezte, aláhúzta, majd rámutatott...” Legyenek eredetiek, legyen saját hangjuk, használjanak több, mindig a témához, helyzethez, célközönséghez passzoló változatot. Előtte pedig olvassanak, olvassanak, olvassanak.

Balázs Géza

Kérdések és válaszok

A poliamoria szó helyes-e hosszú ó-val írva?

Az idegenszó-tárakban nincs benne a kérdéses kifejezés, ugyanakkor alkotóeleme, az *amor* szó ugyanabba a deklinációba tartozik, mint a *calor* 'melegség, hőség; tűz, szenvedély', amelyből a *kalória* kifejezés ered. Ennek mintájára tehát a *poliamória* szóban is írhatunk az eredetileg rövid *o* hang helyett hosszút a magyaros alakban. Egyébként ez felelne meg jobban a magyaros kiejtésnek is.

Mit jelent: telegónia?

A *telegonia* ('hullámgenetika') szó nem található meg a szótárakban. Internetes források alapján: az az elmélet, amely szerint az utód nem csupán az apa tulajdonságait örökli, hanem mindazokét, akikkel az anya közösült. A *tele-* előtag jelentése: 'távoli, messzi', a *goneia*: 'születés, keletkezés'. Bővebben: http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=csetemaria&pid=43882&blog_cim=Telegonia.

Hogyan írandó: tizenegyes gól vagy tizenegyesgól?

A *tizenegyesgól*, *tizenegyespárbaj*, *tizenegyesrúgás* (Osiris-Helyesírás, 1390) alapján a *tizenegyesgól* alakot javasoljuk.

Általános tendencia-e a magyar helyesírásban, hogy kerüljük a halmozott írásjeleket? Pl.: De hisz ma van május 31.! (két mondatzáró írásjel), vagy címben: Balaton-koncert, 1990., Budapest (két írásjel egymás mellett)?

Nem ismerünk olyan „rejtett” szabályt, hogy a helyesírásban kerülni kell a halmozott írásjeleket. Ezekre utal pl. a 240/c szabályponthoz kapcsolt kiegészítés, amely a ?!-re és a !!!-re vonatkozik. Az OH. (311) külön is említ olyan eseteket, amelyekben a felkiáltójel más írásjelekkel kombinálódik. A kérdésbeli példákban a helyesírásból levezethető a *Ma van május 31.!* (felkiáltó) és az 1990., (ponttal zárt évszám után vesszővel folytatódó) forma is, az írásgyakorlat is ezt tükrözi.

Hogyan kell írni: áfás + számla + igény?

Az *áfásszámla-igény* kifejezés írásmódját az OH. is tartalmazza. Az *áfa* köznévi betűszó, ezért csupa kisbetűvel írjuk. Az *áfás számla* jelzős szerkezet, amelyhez hozzákapcsoljuk az *igény* utótagot. Ekkor lép életbe a második mozgósabály (AkH. 139/b): *áfásszámla-igény*.

Használható-e a női professor emeritusokra a professor emerita kifejezés?

Az *emerita* kifejezést használják az *emeritus* női megfelelőjeként. Ezzel szemben a *doktorandusz* nőnemű alakját (*doktoranda*) a jelentésbeli áthallás miatt kerülnek, s ez erősíti a *professor emeritus* kifejezésnek mindkét nemre való alkalmazását.

Sebők Zsigmond Mackó úr második utazásában szerepel a Zsámfútera máter! kifejezés. Mi a pontos jelentése?

Az enyhének számító káromkodás francia eredetű, a *jean-foutre* 'hitvány, gyáva, pimasz' szóból származtatják. A Dunántúlon a népnyelvben több helyen előfordul. „Földrajzi elterjedése valószínűvé teszi, hogy a napóleoni háborúk alatt a Dunántúlon átvonuló francia seregek katonái hullajtották el (esetleg a francia háborúk alatt e vidékre internált és megfélemtetés szabadságot élvező francia foglyok)” – írja Bárczi Géza. A 19. századtól van rá adat, több változatban is: *Zsámfáter hordta! Zsámfútera máter! Zsámfúter teremtette! Zsámfúter ata kőke!* (kölyke). „A *Zsámfútera máter* talán a hozzá hasonló hangulatú és még az én gyermekkoromban eleven *canis tota mater* hatására alakulhatott” – teszi hozzá Bárczi a szómagyarázathoz. (Bárczi Géza: *Zsámfáter hordta!* Szó- és szólásmagyarázatok. Magyar Nyelv, 1952, 202–3.)

Gyakran hallani, hogy a hadd szó helyett valami mást használnak a beszélők, pl. „hagy foglaljam össze”. Miért olyan elterjedt, helyes-e?

A *hadd* – *hagy* párossal a Nyelvművelő kézisztár (Tinta, Budapest, 2005) és a Magyar nyelvhasználati szótár (Pauz-Westerman, Celldömölk, 2007) is foglalkozik. A kézisztárban (amely a 80-as évekbeli Nyelvművelő kézikönyv alapján készült) még pongyola stílusminősítéssel szerepel a *hagy* alak, a nyelvhasználati szótárban azonban már a „beszélt nyelvben – manapság még választékos helyzetekben is – teljesen általános” minősítés szerepel. Elmondhatjuk tehát, hogy a beszélt nyelvben általánosnak tekinthető a *hagy* alak, ugyanakkor írott formában (ahogyan sok egyéb nyelvi jelenség esetében is) továbbra is a *hadd* formát őrizzük.

Az epres mascarpone torta helyesírása megfelelő?

A helyes írásmód: *epres mascarpone torta*. A *mascarpone torta* a *túrótorta* mintájára íródik egybe (a fő összetevőt megnevezve, jelentéstömörítő szóösszetétel). A *mascarpone* szó végén az *e-t* ejtjük, ezért nem kell kötőjel. Az *epres* szó a másik összetevőt nevezi meg; mivel melléknév, különírjuk a *mascarpone torta* szótól.

Hogyan írandó a Ginkgo biloba-levél- és fekete berkenye-kivonat?

A többszavas idegen kifejezések írásakor a mozgósabály helyett a különírást alkalmazzuk: *eau de parfume minta, heavy metal örület* stb. (OH. 277). A helyes írásmód tehát: *Ginkgo biloba levél*. A *fekete berkenye* különírandó, ehhez azonban még egy tag járul, így a helyes forma: *fekete berkenye-kivonat* (AkH. 128/c, 139/b). Ha a *kivonat* utótag a *Ginkgo biloba levél*-re is vonatkozik, kétféle megoldást alkalmazhatunk: *Ginkgo biloba levél- és fekete berkenye-kivonat* (kötőjellel a *levél* szó után), illetőleg *Ginkgo biloba levél és fekete berkenye kivonata* (birtokos jelzős szó szerkezettel).

Szabályozza-e bármilyen helyesírási szabály az eredetileg két tagból álló becenevek egybe- vagy különírását? Lehetnek-e helyesek a Kisjóska (pl. Kovács József Kisjóska), Ilamama, Petiöcsi, Janipapa, Kicsidzsoni (pl. Fekete Kicsidzsoni Imre) becenevek? Befolyásolja-e a helyesírásukat, ha az egyik tagot soha nem használják önállóan az illetőre? (Pl. ha Kicsidzsonit soha senki nem hívja Dzsoninak, Janipapát pedig senki nem emlegeti úgy, hogy Papa.)

A fenti példák a ragadványnevek sorába tartoznak. Ezek írásmódját nem szabályozzák helyesírási szabályok, a beszélt nyelvben kialakultak bizonyos szokások velük kapcsolatban, az írásgyakorlatban már nem annyira egységes a kép. A nagy kezdőbetű általános jellemzőjük, a kéttagú, szó szerkezet formájú ragadványneveknél a különírás (Kis Jóska, Kicsi Dzsoni, Jani Papa) és a név egységes voltát jobban kidomborító egybeírás is előfordul (Kisjóska, Kicsidzsoni, Janipapa). Ez utóbbi természetes törekvés (OH. 160–1).

A magyar köznyelvben van-e olyan szó, hogy kidagaszttában az értelemben, hogy „a lisztet összekeverjük a többi hozzávalóval, és a tésztát kidagasztjuk”, vagyis alaposan megdagasztjuk?

Szórványosan tájszóként előfordul, régebbi szótáraink még tartalmazták a *kidagaszt* 'jól megdagaszt' szót. A legutóbbi Magyar értelmező kézisztárban (2003) nem szerepel. Egy példa a 19. század első feléből: „a' lyánka volt fiatal, próbátlan, libácska, még a' kenyeret nem tudta jól kidagasztani, a' tehén tölgyét jól kifejni 's a' t.” (Fáy András: *Kedv-csapongások*, 1824). A déli nyelvterületet (Szlavónia, Vásárhely) bemutató néprajzi könyvekben is van rá adat. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a mai köznyelvnek nem része a kérdéselt szó.

Minya Károly

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

A *Beszélni nehéz szakkörök* vezetőinek 29. országos táborát 2015. július 6–11. között rendezték meg Nyíregyházán.

*

Több évtizedes tudományos pályája, valamint a retorika és az igényes beszéd magas szintű oktatása terén végzett kimagasló munkája elismeréseként **Wacha Imre** 2015. augusztus 19-én a Magyar Erdemrend Tisztikeresztye kitüntetésben részesült. A kitüntetést Áder János köztársasági elnöktől vette át.

13. anyanyelvi konferencia, Nagyvárad

A magyarság kulturális és nyelvi összefogásáért 1970-ben létrejött Anyanyelvi Konferencia 2015. május 15-én Nagyváradon tartotta 13. rendezvényét. A Partiumi Keresztény Egyetemre a világ sok tájáról (Ausztráliától Ukrajnáig) érkeztek képviselők. 2015. május 15-én a 13. anyanyelvi konferenciát Tőkés László nyitotta meg, köszöntőt mondott Hoppál Péter kulturális államtitkár és János Szabolcs rektor. Tisztségviselők lettek: Pomogáts Béla tiszteletbeli elnök, Balázs Géza elnök, Moritz László és Pusztay János alelnök. Az egyes régiókat képviselő tiszteletbeli alelnökök: Dupka György (Ukrajna), Hódi Éva (Szerbia), Kolár Péter (Szlovákia), Magyarai Sára (Románia), Romhányi László (Nagy-Britannia). Magyarországról, a Kárpát-medencéből és a nyugati szórványból további 10-10 régi-új tiszteletbeli elnökségi tag segíti az elnökség munkáját.

A konferencián Pomogáts Béla áttekintette az anyanyelvi konferenciák küldetését és történetét, Péntek János a magyar nyelv értékéről, Pusztay János a magyar–magyar terminológiáról, Balázs Géza a 20 éve formálódó valódi magyar nyelvstratégia helyzetéről beszélt. Cseke

Péter megemlékezett az egyik alapítóról, Nagy Károly amerikai professzorról. Nyolc-nyolc előadás hangzott el a magyar nyelv és kultúra helyzete, lehetőségei és a kisebbségi magyar nyelv és kultúra szekciókban. A hozzászólók többek között kiemelték a konferenciák szükségességét, biztatták az elnökséget a nemzet- és nyelvstratégia kivitelezésére, segítségére, a megkezdett fiatalítás folytatására, a kivándoroltak harmadik nemzedékének, a most kivándorlók gyermekeinek a megszólítására. A szlovákiai küldöttek bejelentették helyi szervezet létrehozását.

Pusztay János A 12 legszebb magyar vers és Pölcz Ádám Búcsú Váradtól című irodalmi estje színesítette a programot, ez utóbbiban elhangzott a vers román fordításának ősbemutatója is. Nagyszalontán Arany Jánosra és Sinka Istvánra, Világoson az 1848/49-es szabadságharcra emlékeztek. (*Manysi*)

Második nyelvészta- bor, ötödik anyanyelvi juniális

„2060-ra becsülhető a határon túli magyarság nyelvének eltűnése...” A drámai jóslat Pomozi Pétertől származik, aki a második nyelvészta-
borban hivatalos statisztikai adatokból vonta le a következtetést. Hozzátette: „és a folyamatok akár még gyorsulhatnak is”. Az előadó A Magyar Nyelv Múzeumában ezzel indokolta a magyar nyelv fejlesztési tervének kidolgozását és végrehajtását (ezt szorgalmazza egyébként a tábor életre hívója, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport is). A magyar nyelvű lakosságát jórészt már elvesztő Partium még éppen meglévő magyar sajtójának nyelvét mutatta be Magyarai Sára (Temesvár), egy hátrányos Veszprém megyei falu halmozottan hátrányos kisiskolásainak nyelvtanításáról Dénes Ágota szólt. A nyelvészta-
borban persze más kérdések is fölvetődtek: Mire való a bölcsészet és a nyelvészet? Például arra, hogy bonyolult rendszereket átlássunk és megértsünk. Arany Jánost állítólag azért nem engedte nyugdíjba az Akadémia, mert egyedül ő ismerhette az épület éppen akkor bekötött fűtésrendszerét. Mindenesetre egy-egy Arany-vers bonyolult struktúrája elegendő igazolás lehet erre, mondta Fűzfa Balázs, Arany költészetének néhány titkát, például számmisztikai világát felvilágosítva. Miről árulkodnak a nyelvtanok? Ladányi Mária a formális és a funkcionális nyelvtanok különbözőségét tárta fel – empatikusan, nemcsak a nyelvészek, hanem a beszélők, a nyelvtant érteni akarók szemszögéből is. Milyen legyen és milyen lehet a helyesírás? Ennek megválaszolására Balázs Géza vállalkozott.

A második nyelvészta-
borhoz kapcsolódott A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága által szervezett „Lőrincze 100” esszékonferencia. Milyen volt, milyen a hatása ma Lőrincze Lajosnak, az általa képviselt „emberközpontú” és pozitív nyelvművelésnek?

Anekdotikusan idézte fel a legendás nyelvész emlékéit Lőrincze Péter, Kemény Gábor, Grétsy László (helyi hangja: Balázs Géza), az Édes anyanyelvünk rádióműsört H. Varga Gyula, az Anyanyelvi Konferencia elnökét Pomogáts Béla, tudományos jelentőségét, hatását Kemény Gábor, Balázs Géza és Nyíri Péter. Pölcz Ádám, az esszékonferencia moderátora pedig két Lőrincze Lajosról szóló verset is elszavalt: az ismertebb Kányádi Sándortól származik, de a nyelvésztáborhoz és a juniálishoz kapcsolódott Szilvási Csaba Lőrincze-versének ősbemutatója is. A háttérben Lőrincze-kepek, sőt egy Lőrincze-ötperc is elhangzott... – Páratlan kulturális élmények emelték a nyelvésztábor és a juniális hangulatát: kirándulás Borsiba (Rákóczi Ferenc szülőhelyére), a Búcsú Váradtól versfantázia, a 12 legszebb magyar vers (Pusztay János), Pomozi Péter és Karácsony Fanni kiállítása (Felnőtt vala egy édesz almafa...), a Kávészünet együttes koncertje. A 13. vadéltfőző verseny ízeiről most nem számolunk be, el lehet képzelni. Jövőre is összekapcsolódik a nyelvésztábor, a juniális, a múzeumok éjszakája és a vadéltfőző verseny Széchalomban... (VSZ)

Harcoljunk-e az idegen szavak ellen?

IV. Madách-szónokverseny

Április 21-én negyedik alkalommal rendezte meg a váci székhelyű A Magyar Nyelv Barátainak Egyesülete és a váci Madách Imre Gimnázium magyar munkaközössége a Madách-szónokversenyt. Az idei versenyen a szervezők a neves magyar nyelvű művelőre, Lőrincze Lajosra emlékeztek. Dóra Zoltán, aki maga is Lőrincze-díjas váci nyelvű művelő, megnyitó beszédében Lőrincze Lajos nyelvi ismeretterjesztő munkáját méltatta. Kevesen tudják, hogy Lőrincze Lajosnak felesége, Vehovszky Erzsébet révén – aki itt született és élt a Liszt Ferenc sétány 15. sz. házban – váci kötődése is van. A professzor úr szerette a várost, kellemes napokat töltött itt családjával. Az idei szónokverseny témája ez volt: Harcoljunk-e az idegen szavak ellen? A 16 megjelent versenyző – akik közül ketten a határon túli testvériskolánkból, az ipolysági Szondy György Gimnáziumból jöttek – igen magas színvonalú beszédekben fejtette ki véleményét a felvetett kérdéssel. A versenyzők érveikkel Szent Istvánig „nyúltak vissza”, aki szerint az egynyelvű nemzet esendő, tehát befogadónak kell lennünk más nyelvekkel szemben. Többen felhívták a hallgatóság figyelmét arra, hogy ha igen szigorúan vizsgáljuk, 7-800 ősi, eredeti magyar szavunk van, a többi jövevényként fogadta be nyelvünk történelmünk során. Természetes jelenségnek tartották az idegen szavak megjelenését a nyelvben: ez egyrészt adódott a régebbi korokban a „népek országútján” fekvő ország helyzetéből – másrészt a magyar nyelv magányosságából az ide-

gen nyelvi tengerben – harmadrészt a technika fejlődéséből és a világ változásából. Az új szavak nem mindig magyar nyelvterületen keletkeztek, és egyszerűbb volt átvenni őket, mint „magyarítani”. „Ha egy varázsló eltüntetné az idegen szavakat, nagy baj lenne!” – állította Kelinger Dávid. A versenyzők helyeselték az idegen szavak használatát a szaknyelvben (pl. az informatikában) és bizonyos nyelvterületeken, ahol csak körülmenyesen lehetne egy-egy fogalmat magyarul megnevezni (pl. infrastruktúra). Csaknem minden szónoklatban elhangzott azonban Bessenyei György híres mondata: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.” A versenyzők nagyra becsülték Kazinczy és társai nyelvújító mozgalmát, amely felvállalt sok viharos vitát kiváltó munkát, és amelynek eredményeként kb. tízezer szóval gyarapodott nyelvünk a 19. század elején. Buga Rebeka igen érzékletes példaként Lackfi János SZKÜL-SZTORI (Petőfi Diligenter...-je nyomán) c. verséből idézett:

*Szirioszli kimaxoltam
Iskoláim egykor én,
Projektjeim diszlájkolta
Sok lúzer prof könnyedén.*

Míg Magyarországon az angol nyelv hatása erős, határainkon túli nemzetársaink nyelvhasználatába az adott ország hivatalos nyelvének szavai vegyülnek. Érdekes színfoltja volt a versenynek a két felvidéki gimnazista, akik a szlovákiai magyarok nyelvhasználatában szaporodó szlovakizmusok furcsaságairól beszéltek, számos érzékletes példával színesítve mondandójukat, sokszor mosolyt csalva a hallgatóság arcára. Az alapkérdésre válaszolva, a versenyzők a harc helyett a felelős nyelvhasználatot tartották kívánatosnak. Az idei verseny legjobb szónokának a zsűri – amelynek tagja volt Bóna Judit elnök mellett Fazekas Lászlóné és Tekes Rozália magyartanár – Baráti Tamást tartotta, aki Ipolyságon a Szondy György Gimnázium 9. osztályos tanulója. Második helyezett Holics Rebeka madáchos diák, míg harmadik Keliger Dávid, a ceglédi Közgazdasági és Informatikai Szakközépiskola tanulója lett. Takács Kolos, a Madách Imre Gimnázium tanulója különdíjban részesült. (Kmettyné Balogh Zsuzsanna)

Események

2015. okt. 2–4. Eger, Eszterházy Károly Főiskola, Az udvariasság (illem) nyelve, szemiotikája. Magyar Szemiotikai Társaság

2015. okt. 8–10. Szarvas Gábor Nyelvűvelő Napok, Ada

2015. okt. 16–18. Szép magyar beszéd verseny, Sátoraljaújhely

2015. nov. 2. 10.00 Jelentés a magyar nyelvről – konferencia, megbeszélés, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest

2015. nov. 6–7. A hatalom nyelve, SZTE, Szeged

2015. nov. 13. 11.00 Petőfi Irodalmi Múzeum, A magyar nyelv napja: a 2015. évi Lőrincze-díj átadása, anyanyelvi pályázat eredményhirdetése, ASZ

2015. nov. 13. este Vigadó, Magyar nyelv napi gála, ASZ

2015. nov. 24. Dél előtt: koszorúzás Lőrincze Lajos sírjánál a Farkasréti temetőben, délután: Szentgál, Lőrincze-napi, Veszprém Megyei Könyvtár

Előzetes

2016. április 11–12. 50. magyar nyelv hete, Sárospatak-Széphalom

2016. augusztus 22–27. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Pécs

Könyvek

A 12 legszebb magyar vers a Savaria Slam Poetry átírataival. Savaria University Press, Szombathely, 2015.

Apor-kódex. 15. század első fele / 15. század vége és 1520 előtt. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata... Székely Nemzeti Múzeum, OSZK, ELTE, Budapest, 2014.

Cseke Péter: Borongós ég alatt. Sajtótörténeti tanulmányok. Nap Kiadó, Budapest, 2015.

Dormán Júlia – Kiss Gábor szerk.: Tulajdonságszótár. 3150 személyleíró szó magyarázata és ellentéte, valamint fogalomköri csoportosítása. Tinta, Budapest, 2015.

Fábián Zsuzsanna – Szöllősy Éva szerk.: Szótár, lexikon, enciklopédia. Kérdések és feladatok. Tinta, Budapest, 2015.

Horváth Péter Iván: (Ny)elvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk. Inter Kht.–Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015. (Kapható itt: www.e-nyelv.hu.)

Kiss Róbert Richard: Így látják a magyarokat a világban. Mediabrill, Budapest, 2014.

Magyar Sára: A nyelvi világkép a magyar és a román nyelvben. Partium Kiadó, Erdélyi Múzeum Egyesület, Oradea, Cluj-Napoca, 2015.

Nyelvünk és Kultúránk 2014/1–4. (Kapható itt: www.e-nyelv.hu.)

Pléh Csaba és Lukács Ágnes szerk.: Pszicholingvisztika 1-2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv. Akadémiai, Budapest, 2014.

Tóth Tibor, H.: Nyelvi változások az ezredfordulón. Meghatározó jelenségek a nyelvi viselkedés és a nyelvhasználat területéről. Gondolat, Budapest, 2014.

Voigt Vilmos: Jelek és vallások. Alkalmazott nyelvészeti mesterfüzetek 8. SZTE, Szeged, 2015.

Mindenekelőtt az ez évi 2. számunkban közzétett feladványok megfejtését adjuk meg.

I. Rejtélyes országnevek. 1. Andorra (egy ragos utónév megjelése, ez esetben Fáy Andrásé). 2. Irak (palindrom). 3. Irán (többszörös intarzia). 4. Kenya (akrosztichon). 5. Libéria (köznevi jelentés felhasználása). 6. Madagaszkár (anagramma). 7. Marokkó (köznevi jelentésre való „játékos” utalás). 8. Moldova (azonos nevű szerzőre, Moldova Györgyre való utalás). 9. Pakisztán (betűk elhagyása). 10. Szenegál (betűrejtvény).

II. Római számok. 1. CICA (201). 2. MIXer (1011). 3. Cse-CseMő (1200). 4. MeLLVÉD (1605). 5. VICCeL (256). 6. CsICsIkáL (252). 7. DIXIElanD (1062). 8. ILLuMInáL (1152). 9. MICIMaCkó (2202). 10. InDIVIDuáLIs (1059). A szavakban levő római számok együttes értéke: 10 000. Jó néhányan jeleztek, hogy a tizedik szó tekintetében tévedtünk, mert a szóban nem 7, hanem 8 római szám van. Igazuk is van. Megfejtőink elnézését kérjük. Voltak, akiknek éppen emiatt a téves megjelölés miatt jött ki eredményül 10 000 helyett 9999, ugyanis csak ennyit „mertek” írni: InDIVIDuáL! Am – szinte csoda – akadt egy olyan megfejtőnk is, a kazincbarcikai Halmos Erzsébet, aki két helyen is a rejtvény szerzője által kigondoltól eltérő, de a meghatározásnak megfelelő megfejtést küldött be, s a római számainak összege mégis 10 000. A CICA (201) helyett a kIsMaCska (1101), a MICIMaCkó (2202) helyett pedig a CICaMICa (1302) szóval pályázott. Hát nem remek?

III. Rejtőzködő folyók. 1. Csarnok – Arno. 2. Óbégat – Béga. 3. Újdondász – Don. 4. Kebebarát – Elba. 5. (Ki)szipolyoz – Ipoly. 6. Sikerkalauz – Kerka. Néhányan – érdekes módon főleg férfiak – a Káma folyónevet küldték be a Kámaszóra megfejtés alapján. Egyikük szellemesen meg is indokolta, így: „arról is írják, hogy az életre tanító mű”. Elfogadtuk! 7. Talajtan – Lajta. 8. Hamarosan – Maros. 9. Koboz – Ob. 10. Csigatempó – Pó. 11. Karima – Rima. 12. Passió – Sió. 13. Stukatúr(a) – Túr. 14. Bungalo – Ung. 15. Ázalag – Zala.

IV. Szójátékos csattanó. Egy költői kérdéssel felelek erre: minek nevezzetek?

A sorsolásban való részvételhez szükséges 70 pont elérői közül a nyertesek ezúttal a következők: Bacskó Józsefné, Ballasgyarmat, Mártírok útja 59. (2600); Balázs Gergely, Kecskemét, Jókai u. 1. (6000); Helmezi Zoltán, Budapest, Pozsonyi út 63. (1133); Kitajka Cecília, Berettyóújfalú, Bessenyei lakótelep 13. (4100); Kovácsné Dorozslai Ágnes, Szolnok, Szolnok ispán krt. 5. VI. em. 6. (5000); Oravecz Lászlóné, Bátorfyerénye, Piac út 1. (3078); Pocsaji Péter, Kisújszállás, Nagy I. u. 14/a (5310); Tiszaparti Római Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Szolnok, Tiszaparti sétány 4/a (5000); Varga Gáborné, Miskolc-Hejőcsaba, Világ u. 8. (3508); Zagvyai István, Budapest, Bartók Béla út 28. A ép. IV. 2. (1111). Nyere-ményük a Tinta Könyvkiadó jóvoltából Hajdu Endre Szómúzeum című kötete. Gratulálunk!

A Pontozó új feladványai

I. Összetett élővilág. Feladványunk öt szósort tartalmaz. Mindegyiknek elején és végén egy-egy szó látható, valamint az első után és a második előtt kipontozás annak jelzésére, hogy oda megfejtőinknek kell megtalálniuk a beírandó szavakat. Az első kipontozott részbe minden sorban egy állatnévnek, a másodikba pedig egy testrésznévnek kell kerülnie, de azzal a feltétellel, hogy e művelet eredményeként egyrészt mindegyik sorban két összetett szót kapnak, másrészt a pontok helyébe beírt szavak is összetételt alkotnak egymással, azaz minden sor szólancot alkot. Szemléltetésül, íme, egy példa:

mosó.....pont.

Megoldása: mosómedve – medvetalp – talppont. A két kipontozott szóból összeolvasható medvetalp nem az ismert erdei állat hatalmas tappancsára utal, hanem növénytan műszóként szerepel: a zellerfélék családjának egyik nemzetségét je-

lenti (Heracleum). A feladat nem más, mint mind az öt sorból a kipontozott részekből összeolvasható összetett szó beküldése. Figyelem! Mindegyik szó egy növény-, illetve növénynevezettség, mint ahogy a medvetalp is az, s mindegyik megtalálható a Magyar értelmező kéziszótárban is. Ezekért egyenként 3 pont jár, a telitalálatos megfejtés tehát 15 pontot ér.

1. Vak	gombóc
2. Kecse.....	alávaló
3. Kút	sövény
4. Hal.....	cement
5. Óriás	járás

II. Két évforduló. Ha olvasóink a hatszor hatos ábrát a meghatározásoknak megfelelően töltik ki, akkor a háló bal felső sarkától a jobb alsó sarokig található betűket összeolvasva egy 60 éve, 1955-ben elhunyt neves magyar történész családnevére bukkanhatnak. A sorok helyes átrendezése után ugyanebben az átlóban megtalálhatják annak a szintén jeles magyar írónak a családnevét, akinek ez év első felében emlékezhettünk születése 100. évfordulójára. Mindkét névért 6 pont jár, a hibátlan megfejtésért tehát 12.

1. A virág dísze					
2. A bükköny jelzői előtagja is lehet					
3. Piti tolvaj					
4. A kéz izülete					
5. Hitegető					
6. A valóságnak megfelelő					

III. Találja meg mind a tízet! Sok olyan szó pár van nyelvünkben, amelynek tagjait csak az köti egymáshoz, hogy mindkettőjükben ugyanazok a mássalhangzók találhatók meg, mégpedig ugyanabban a sorrendben. Két példa: beugrás – bugris, pedigre – podagra. Szó pár? Dehogyan csak az! Szóhármás, szónégyes, szóötös és még többszörös is jócskán akad ilyen. Ennek szemléltetésére ezúttal egy olyan rejtvényt nyújtunk át, amelyben olvasóinknak nem kevesebb, mint tíz meghatározásra kell azokat a megfelelőket megtalálniuk, amelyekben ugyanazok a mássalhangzók szerepelnek, ugyanabban a sorrendben. Mágánhangzókat tetszés szerint beszűrhetnek bárhová, akár többet is egymás mellé, s akár még a sor végére is. Hogy hány mássalhangzó kell a keresett szavakba, s melyek azok, annak megtalálása már olvasóink feladata. Minden helyesen megválasztott szó, szóalak 2 pontot ér, a telitalálatos megfejtésért tehát 20 pont jár.

1. Lószerszám. 2. Ellentámadás a sportban. 3. Görög mesebeli lény. 4. Templomi énekes. 5. Hítelbe(n). 6. Könnyű vágta. 7. Nem belülről. 8. Körvonal. 9. Ilyen fal is van, legálábbis egy igénk szerint. 10. Nem hozzáértő, nem céhbéli.

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül az Üröm az ürömben című túrloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 82 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy beküldője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyvet nyerhessen. A feladványok megoldását **2015. december 1-jéig** küldjék el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail-címére: gretsy@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a feladványok készítői:

Bakos Gabriella (I.), Grétsy László (III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (86.)

Nem szótározott szavak tárháza

coach l. *megcoachol*

derékalj – a *polifoam* sikeres magyarítása

etnobiológia – népi élőlényismeret (MN. 2015. május 30.)

etnoökológia – népi ökológia (MN. 2015. május 30.)

futókörr – futópálya, pl. margitszigeti *futókörr*.

harmatitató, harmathörbölő – a tippanfű másik népi neve (MN. 2015. május 30.)

komfortzóna – az a helyzet, amelyben kényelmesen, jól érzi magát az ember. Pl. Lépjünk ki a *komfortzónából*, kezdjünk el mozogni.

közteres – közterület-felügyelő (forrás: 444.hu)

lépésszámláló – eszköz, amely folyamatosan számolja az ember lépéseit

martlakó – a martosi (Szlovákia) szabadegyetem résztvevője

megcoachol – segít, támogat, tanácsot ad, felkészít, edz. Megjegyzés: A *coach* szónak nem sikerült magyar megfelelőt találni, ezért terjed ez a furcsa igés formája. Javaslatok a *coachra* a *szómagyarító.hu* honlapon: *mentális tréner, életvezető, lélekedző, módmutató, céledző, üzleti edző, személyiségfejlesztő, tanácsadó, felkészítő*.

molnárkalács-fesztivál – a tejből, lisztből cukorral stb. készült, vasformában megsütött ostya ünnepe (Borsodnádásd)

napszemcső, napszemcsi – napszemüveg

pepsi – a pedagógia-pszichológia összevonva. Pl. *pepszikar, pepszivizsga*.

tarkóig húzza a szemöldökét – a *felhúzza (összehúzza, összevonja)* a szemöldökét szólás változata

tbc-ital – mozaikszó a *termelői bor colával* kifejezésből, a diáknyelvből, szlengből a *vbk* (vörösboros kóla) egyik változata

témacsatorna – tematikus televíziós, rádiós csatorna, pl. kulturális, ifjúsági stb.

tesznye – nagyon ronda. Ózd környéki tájszó. *Cesznye* alakban előfordul az ÚMTsz.-ben is.

tökön-paszulyon – mindenén átgázolva. Csongrád megyei táji kifejezés. Pl. *Tökön-paszulyon* jönnek a menekültek.

vírusvideó – az interneten körbeküldött, kéretlenül is felbukkanó film(részlet)

zsáner- vagy **életképszo**brászat – a köztéri sajtós (ülő, álló, focizó, fényképezésre csábító stb.) életképszobrok gyűjtőneve

A rovat 1998–2010. közötti anyagát tartalmazza a *Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (2010)* című kötet. Az új szavak 2010–2015. anyagát 2015. november 2-án a *Jelentés a magyar nyelvről* című konferencián mutatják be. 2015 végén megjelenik az *Új magyar szavak szótára (1990–2015)* az Inter Kft. IKU-Tár könyvsorozatának második darabjaként.

B. G.

balazsge@due.hu

ÜRÖM AZ ÜRÖMBEN – Képzeld, a munkahe- lyi balesetem után minden ujjamat bekötötték! – Nem tragédia, majd meggyógyulsz. (A panaszkodó fél rea- gálását a számozott sorok- ban rejtettük el!)			1	MECSKEI RÓMVÁR		MÉTER, RÓVIDEN DÉRY TI- BÓR MŰVE
				NÉMET_KONFEREN- MÉH- LEGELO	CIA- VÁROS'	
NOVÉNYI FORRÁZAT	2		ÓSZÓVET- SÉGI PROFETA	JÓZSI	RÓMAI 1-ES MESEBELI TENGER	HEGYES ORRÚ VADÁSZEB
TBLISZI A FŐ- VÁROSA					... RYAN; AM. SZI- NESZNO SZÓVÉGI	
MADRIDI NAPILAP			ÉTELT ÍZESÍTŐ		A FEJÉRE	
BELGA AUTÓJEL			HÁZÓRZÓ ÁLLAT		VÍZZEL TISZTÍT	
					BÁTOR- KODIK LITER, RÓVIDEN	
KÖZÖS KASSZÁBA TEVŐ BOTVÉGI		TÉLI SPORTÁG SEB. HOR- ZSOLÁS				RÉGIE- SEN; HON- SZERELEM
ÜRES LAPI		AZ ÖLT MELLÉK- PATAKJA FELÜGYEL			NÉMET BETŰ GYEREKE- SEN BOHÓ	
KATONAI ÉPÍTMÉNY- RAVELIN KELET					PÁROS VITA! A MŰLT IDŐ JELE	
			LAJST- ROMOZ CSONGRÁ- DI VÁROS			
GYOMAI NYOM- DÁSZ (IZIDÓR)					SAJT FELE! ÜDV. CIMBORA!	
RITKA NŐI NÉV APRÓRA TÓRÓ				GICCSÉS RÉSZLET! FOCISTA (ZOLTÁN)		AZ ÚT JELE A FIZI- KÁBAN
ARGON		GYATRA				HÁZVÉGI EGYKORI CUKOR- GYÁRUNK
BELGA AUTÓJEL		ELŐDJE AZ APEH			... ROSBERG, AUTOVER- SENYZÓ	
ÖBLÖS NEVETÉS SZAVA		KÖZPONTI EGITEST SOPRONI NÉMET			SZÍNÉSZ (ISTVÁN) KÜT BELSEJE!	
TÉLI CSAPADÉK					... KÖBÖ; JAP. ÍRO KAMERUN AUTÓJELE	
RÉGIMÓDI PERUI AUTÓK JELZÉSE		A LANTÁN VEGYJELE FEJSZE VÉGE!		ÖV DÍSZE ZENEI NYITÁNY!		
... BEARZOT- NÉHAJ OLASZ LABDA- RÚGÓ- EDZŐ				FILMBELI 'METRÓS' KISLÁNY KÖTŐSZÓ		TISZTELT, RÓVIDEN
	R				!	

A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról

Kivonat a MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága által készített jelentésből

Kisebbségi változtatások

A helyesírás szabályainak 12. kiadásában **alapvető, lényegi változás alig van, csak különféle kisebb változtatások**. Ezek a következők: 1. a nyilvánvaló hibák kijavítása; 2. a fogalmazás pontosítása; 3. a sok, kevés megjelölés helyett listák adása; 4. egyes részek didaktikai szempontú átszerkesztése; 5. szabálypont vagy szabálypontrész kihagyása (kimaradt például az asszonynevek írásáról szóló rész [AkH.¹¹ 159.], mivel az asszonynevek típusairól nem a helyesírási szabályzatok rendelkeznek, vagy kimaradt a postai címzésre vonatkozó szabálypont is [AkH.¹¹ 298.], mivel a címzést a posta írja elő, s annyi változata létezik a címzésnek, hogy nehéz azt pontos szabályba foglalni); 6. bizonyos szabályok enyhítése, azaz a korábban szabályozott kérdések alternatívává tétele (a 12. kiadás a 11. kiadásnál rugalmasabban ítéli meg a helyesírás több vitatott kérdését, így például: az ingadozó kiejtésű *h* végű szavak *-val*, *-vel* és *-vá*, *-vé* ragos alakjait kétféleképpen lehet írni (*méhvel* és *méhhel*); nem kötelező az *elseje*, *elsejei* stb. szóalakok számjegyes írásakor a *-t* kiírni; vagy például: megengedőbb a szabályzat a három szóból álló, 6 szótagonál hosszabb szavak kötőjelezésével kapcsolatban és a bizottságok, rendezvények nevének írásával kapcsolatban is); 7. a szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok beiktatása (például: új a 217. pont d) része, mely arról rendelkezik, hogy ha az idegen írásmód szerint írt közszo végén hangérték nélküli (ún. néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot betűknek bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan együttese jelöli, akkor az összetételei utótagot mindig kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz, például: *couchette-rendelés*, *lime-likőr*, *ragtime-koncert*; vagy teljesen új a két kötőjel használatáról vagy a tárgynevekről szóló rész).

A helyesírás hagyományos rendszerét érintő változások a következők: a tulajdonnevek toldalékolásában egységesen nem érvényesül az egyszerűsítés a korábban egyszerűsítés alá tartozó magyar utónevek körében (tehát: *Bernadett-tel*, *Bükk-kel*); a „képzőszerű utótag” kategóriájába sorolt (pl. *-féle*, *-fajta*, *-szerű*) elemeket szabályos utótagoknak tartjuk, ezért az ilyeneket tartalmazó alakulatokat összetett szavaknak tekintjük (tehát: *ésszerű*, *gipszszerű*).

Szótár

A szabályzathoz csatlakozó **szótár** jelentősen megújult, a 11. kiadás legutóbbi, tizenkettedik lenyomatához képest mintegy 8 000 szóval gyarapodott. Új szavak, kifejezések kerültek a szótárba, s régi, elavult alakok elhagyása is szükségessé vált (például: *agárkutya*, *átíró könyvelés*, *bilgeri*, *csillagláb*). A szótár rész kiegészült a határon túli magyar földrajzi nevek, intézmények, valamint a jellegzetes határon túli magyar szavak felvételével, ami szintén régi adóssága volt a szabályzatnak, hiszen a szabályzat szándéka szerint nem Magyarországnak, hanem valamennyi magyar nyelvhasználónak szól.

A szerkesztők ügyeltek arra, hogy a helyesírás egységét szem előtt tartva figyelembe vegyék a szakmai helyesírások írásmódját is (ezt megkönnyítette, hogy a szakmai helyesírások megalkotásában a Magyar Nyelvi Bizottság is közreműködött). A szabályzat gondozói egyeztettek a nyelvészet és más szaktudományok szempontjait, tiszteletben tartották az akadémiai szinten kidolgozott és jóváhagyott szakmai szabályzatokat és szójegyzékeket.

Bizonyos esetekben különféle okokból sor került egyes szavak írásának megváltoztatására. Néhány jellemző ok:

– a szó ejtésének megváltozása (például: *árbo* > *árbóc*, *bedekker* > *bédekker*, *biennale* > *biennálé*, *bur* > *búra*, *immúnis* > *immunis*, *reverzibilis* > *reverzibilis*, *rühvel* > *rühvel* v. *rühhel*, *samanizmus* > *sámánizmus*, *sarlatanizmus* > *sarlatanizmus*, *satánizmus* > *sátánizmus*);

– az egybeírást a jelentésváltozás indokolja, például: *nagya törő* > *nagyratörő* (= nagyravágyó), *tenyérbe mászó* > *tenyérbemászó* (= pimasz, el-lenszenves);

– a szaknyelvben másként írják a szót, például: *első fokú ítélet* > *elsőfokú ítélet*, *fekete doboz* > *feketedoboz* (pl. repülőgépen), *házinyúl* > *házi nyúl*, *paraolimpia* > *paralimpia*, *szabad vers* > *szabadvers*, *vegyes úszás* > *vegyesúszás* (sportág);

– a szó írása nem felel meg a (korábban már rögzített) szabályoknak, például: *életalálharc* > *élet-halál harc*, *napéjgyenlőség* > *nap-éj egyenlőség*, *örökkön-örökké* > *örökkön örökké*, *sete-suta* > *setesuta*, *szaltó mortále* > *salto mortale*);

– szabály megváltozása, például: *ésszerű* > *ésszerűt*, *penészerű* > *penészszerű*, *viasszerű* > *viasszerűt*; *Bernadett* > *Bernadett-tel*, *Ivettel* > *Ivett-tel*, *Mariannal* > *Mariann-nal*; *május 1-jén* > *május 1-jén* v. *1-én*; *3:0-s győzelem* > *3:0-s* v. *3-0-s győzelem*);

– idegenből átvett szavak esetében olykor a magyaros vagy az idegen és a magyaros írásmód is elfogadható: *metropolis* > *metropolisz*, *e-mail* > *e-mail* v. *ímél*, *pacemaker* > *pacemaker* v. *pészmeke*, *spray* > *spray* v. *spré* v. *szipré*.

Epilógus

A több mint egy évtizedes tárgyalások során nyilvánvalóvá vált, hogy azok az elvek, amelyek régóta irányítják az akadémiai helyesírást, szilárd alapjai írásrendszerünknek, s így nem megváltoztatásukra van szükség, hanem következetes alkalmazásukra a nyelveljődés újabb jelenségeinek leírásában. Ami megváltozott az AkH.¹²-ben a korábbi szabályzatokhoz képest, az éppen az elvek változatlanlenségének következménye. Ami pedig új a szabályzatban, az egyrészt a korábbi kiadványokban figyelmen kívül maradt kérdések, másrészt az újabb nyelveljődés fölvetette írásproblémák rendezése.

A bizottság célja az volt, hogy a használó nagyobb változtatások nélkül, könnyebben használható, bizonyos mértékig rugalmasabb szabályzatot kapjon a kezébe.

